

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ДМИТРА МОТОРНОГО

Факультет економіки та бізнесу
Кафедра «Економіки і бізнесу»
(назва кафедри)

Освітньо-професійна програма «Туризм»
Галузь знань 24 Сфера обслуговування
Спеціальність 242 Туризм і рекреація
Спеціалізація (за наявності) _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Лариса БОЛТЯНСЬКА

(підпис)

(ім'я та прізвище)

« 20 » лютого 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему «Розвиток етнографічного туризму в післявоєнні часи на засадах
сталого розвитку в Запорізької області»

Здобувач вищої освіти: _____

(підпис)

Олена ТЕЛЮПА

(ім'я та прізвище здобувача)

Керівник: _____

(підпис)

д.е.н., професор Ірина КОЛОКОЛЬЧИКОВА

(учене звання, науковий ступінь, ім'я та прізвище)

Запоріжжя, 2026 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ДМИТРА МОТОРНОГО

Факультет економіки та бізнесу
Кафедра «Економіки і бізнесу»
(назва кафедри)

Освітньо-професійна програма «Туризм»
 Галузь знань 24 Сфера обслуговування
 Спеціальність 242 Туризм і рекреація
 Спеціалізація (за наявності) _____

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньо-професійної
 програми

_____ Ірина КОЛОКОЛЬЧИКОВА

(підпис) (ім'я та прізвище)

(ім'я та прізвище)

«23» жовтня 2025 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Лариса БОЛТЯНСЬКА

(підпис)

«25» жовтня 2025 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ
на підготовку кваліфікаційної роботи для здобувачів
ступеня вищої освіти «Магістр»

здобувача вищої освіти Телюпи Олени

1. Тема кваліфікаційної роботи «Розвиток етнографічного туризму в післявоєнні часи на засадах сталого розвитку в Запорізької області»

керівник роботи д.е.н., професор Ірина КОЛОКОЛЬЧИКОВА
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)-

затверджені наказом ректора університету від «14» квітня 2025 року №178-С

2. Строк подання кваліфікаційної роботи 13 лютого 2026 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: науково-теоретична література; статистичні дані України; статистичні дані області; статистична звітність суб'єкта господарювання

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

Вступ.

Розділ1. Теоретичні засади розвитку етнографічного туризму та методи його дослідження

Розділ2. Сучасний стан розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області.

Розділ3. Перспективи сталого розвитку етнографічного туризму в запорізькій області в післявоєнний період.

Висновки.

Список використаних джерел.

5. Перелік графічного матеріалу: 23 таблиць, 31 рисуноків, 60 джерел літератури

6. Дата видачі завдання «24» жовтня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів	<i>Відмітка про виконання</i>
1	Затвердження плану роботи	28.10.2025 р.	
2	Розділ 1 <u>Теоретичні засади розвитку етнографічного туризму та методи його дослідження</u>	02.12.2025 р.	
3	Розділ 2 <u>Сучасний стан розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області.</u>	30.12.2025 р.	
4	Розділ 3 <u>Перспективи сталого розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області в післявоєнний період.</u>	31.01.2026 р.	
5	Висновки, список використаних джерел	12.02.2026 р.	
6	Перевірка на плагіат	13.02.2026 р.	

Здобувач вищої освіти _____

Олена ТЕЛЮПА

Керівник кваліфікаційної роботи _____

Ірина КОЛОКОЛЬЧИКОВА

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ ТА МЕТОДИ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Теоретичні аспекти етнографічний туризм: зміст та характеристики категорії	7
1.2. Різноманіття форм, напрямів та потенціал етнографічного туризму	12
1.3. Методи дослідження етнографічного туризму та інструментарій, що застосовується	20
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ	25
2.1. Загальна характеристика етнокультурного простору Запорізької області	25
2.2. Етнографічна характеристика адміністративних районів Запорізької області	30
2.3. Втрати етнографічного туристичного потенціалу Запорізького краю внаслідок повномасштабної війни	61
Висновки до розділу 2	71
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	73
3.1. Ресурсний потенціал сталого розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області та його специфіка в післявоєнний період	73
3.2. Перспективні напрями розвитку етнографічного туризму Запорізької області	75
3.3. Позиціонування нових маршрутів та економічна складова етнографічного туризму в післявоєнні часи в Запорізькій області на засадах сталого розвитку	79
Висновки до розділу 3	86
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТОК А	92

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку України особливого значення набуває збереження та популяризація регіональної культурної спадщини як важливого чинника формування національної ідентичності, соціальної згуртованості та сталого розвитку територій. Одним із перспективних напрямів реалізації цього завдання є етнографічний туризм, який поєднує пізнавальну, культурну та економічну складові, сприяє відродженню традицій, ремесел і обрядовості, а також формує позитивний імідж регіону.

Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю наукового осмислення процесів трансформації етнографічного туризму Запорізької області в умовах воєнного часу, а також пошуком ефективних шляхів збереження культурної спадщини та відновлення туристичної діяльності у післявоєнний період.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є комплексне дослідження особливостей формування та розвитку етнографічного туризму Запорізької області, аналіз його регіональної специфіки та оцінка впливу повномасштабної війни на стан і перспективи функціонування етнографічного туристичного потенціалу регіону.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

- розкрити теоретичні засади етнографічного туризму як складової культурного туризму; охарактеризувати етнографічний потенціал Запорізької області та його територіальні особливості; визначити регіональні відмінності етнографічного туризму Запорізького краю порівняно з іншими регіонами України; проаналізувати вплив повномасштабної війни на матеріальну та нематеріальну культурну спадщину області; дослідити трансформацію форм етнографічного туризму в умовах воєнного часу; окреслити перспективи відновлення та розвитку етнографічного туризму Запорізької області у післявоєнний період.

Об'єктом дослідження є етнографічний туризм як складова культурного та регіонального розвитку.

Предметом дослідження є особливості формування, функціонування та трансформації етнографічного туристичного потенціалу Запорізької області в умовах повномасштабної війни.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Метод аналізу та синтезу застосовано для узагальнення теоретичних положень щодо сутності етнографічного туризму. Історико-логічний метод використано для вивчення формування етнокультурних особливостей Запорізького краю. Порівняльний метод дозволив визначити відмінності етнографічного туризму Запорізької області від інших регіонів України. Системний підхід забезпечив комплексне дослідження впливу війни на різні складові етнографічного туристичного потенціалу. Також застосовано структурно-функціональний аналіз для оцінки трансформацій у сфері матеріальної та нематеріальної культурної спадщини.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі впливу повномасштабної війни на етнографічний туристичний потенціал Запорізької області з урахуванням територіальної диференціації втрат, трансформації культурних наративів та формування нових моделей збереження етнокультури. У роботі систематизовано зміни, що відбулися в структурі етнографічного туризму регіону, та визначено ключові тенденції його подальшого розвитку.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів під час розроблення регіональних програм відновлення туристичної галузі, стратегій збереження культурної спадщини, а також у діяльності органів місцевого самоврядування, культурних установ і туристичних організацій у післявоєнний період. Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі під час викладання дисциплін туристичного та культурологічного спрямування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ ТА МЕТОДИ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретичні аспекти етнографічний туризм: зміст та характеристики категорії

У сучасному розвитку туристичної сфери дедалі більшої ваги набувають напрями туризму, орієнтовані на ознайомлення з культурною, історичною та духовною спадщиною різних народів. Одним із таких напрямів є етнографічний туризм, який виступає важливим інструментом збереження та популяризації традиційної культури, звичаїв, обрядів і способу життя етнічних спільнот. Актуальність дослідження етнографічного туризму зумовлена зростанням інтересу туристів до автентичних форм відпочинку, а також необхідністю охорони нематеріальної культурної спадщини в процесі глобалізаційних змін.

Поняття «етнографічний туризм» характеризується багатовимірністю та відсутністю єдиного усталеного визначення, що зумовлює наявність різноманітних наукових підходів до його інтерпретації. У науковій літературі етнографічний туризм розглядається як спеціалізований вид культурно-пізнавального туризму, спрямований на ознайомлення туристів з матеріальною та нематеріальною культурою окремих етносів або етнографічних груп.

Основним об'єктом інтересу в даному виді туризму є традиційна культура народу, що включає мову, фольклор, народні ремесла, побут, звичаї, обряди, традиційні форми господарювання та життєвого укладу.

У таблиці 1.1 подано основні підходи до трактування поняття «етнографічний туризм». Згідно з одним із поширених визначень, етнографічний туризм – це форма туристичної діяльності, метою якої є пізнання етнічної самобутності населення певної території шляхом безпосереднього контакту з носіями традиційної культури.

Таблиця 1.1

Основні наукові підходи до визначення етнографічного туризму

Підхід	Сутність трактування	Ключовий акцент
Культурологічний	Етнографічний туризм розглядається як форма пізнання та збереження традиційної культури етносів	Традиції, звичаї, обряди, нематеріальна спадщина
Культурно-пізнавальний	Визначається як різновид культурного туризму, спрямований на ознайомлення з матеріальною та нематеріальною культурою народів	Освітня та пізнавальна функції
Етносоціальний	Акцент робиться на безпосередній взаємодії туристів із носіями традиційної культури	Комунікація, міжкультурний діалог
Економічний	Етнографічний туризм розглядається як чинник розвитку регіонів та місцевих громад	Доходи, зайнятість, підприємництво
Комплексний	Поєднує культурні, соціальні та економічні аспекти туристичної діяльності	Сталий розвиток територій

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

У цьому контексті етнографічний туризм передбачає не лише споглядання культурних об'єктів, а й активну участь туристів у традиційних заходах, святкуваннях, обрядах, майстер-класах із народних ремесел тощо.

Деякі науковці ототожнюють етнографічний туризм із етнічним туризмом, однак між цими поняттями існують певні відмінності. Етнічний туризм зазвичай орієнтований на подорожі до місць проживання етнічних меншин або корінних народів з метою знайомства з їхнім сучасним життям, тоді як етнографічний туризм має більш глибокий науково-пізнавальний характер і спрямований на дослідження традиційної культури, історичних форм побуту та духовної спадщини етносу. Таким чином, етнографічний туризм можна розглядати як ширше поняття, що охоплює елементи етнічного, культурного та освітнього туризму[2].

Етнографічний туризм характеризується низкою специфічних ознак, які вирізняють його серед інших напрямів туристичної діяльності, рис. 1.1. Передусім це орієнтація на автентичність культурних ресурсів. Туристичний продукт базується на реальних традиціях і формах народної культури, що збереглися в конкретному регіоні.

Другою важливою характеристикою є пізнавальна спрямованість. На відміну від масового туризму, етнографічний туризм орієнтований не стільки на розваги, скільки на отримання знань і культурного досвіду. Він поєднує елементи освіти, виховання та дозвілля[3].

Третьою характеристикою є тісний зв'язок з місцевими громадами. Носії традиційної культури відіграють ключову роль у формуванні етнографічного туристичного продукту, що сприяє соціальній взаємодії та збереженню культурної спадщини.

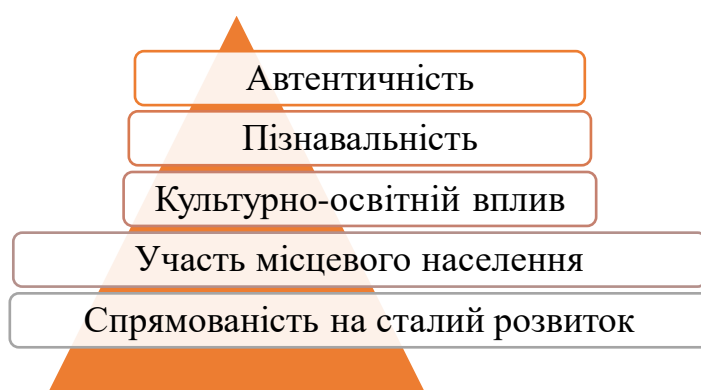

Рис. 1.1. Основні характеристики етнографічного туризму [5]

Крім того, етнографічний туризм характеризується сезонністю, залежністю від календаря традиційних свят та обрядів, а також високою роллю культурного контексту. Це вимагає ретельного планування туристичних програм і дотримання етичних норм взаємодії з етнічними спільнотами.

Отже, поняття етнографічного туризму охоплює комплексну туристичну діяльність, спрямовану на пізнання етнічної культури та традицій. Класифікація етнографічного туризму за різними ознаками дозволяє систематизувати його форми та напрями, а основні характеристики підкреслюють його культурно-освітню та соціальну значущість. [4].

Туристична система охоплює комплекс взаємопов'язаних складових, зокрема туристичні ресурси, інфраструктуру, суб'єктів туристичної діяльності, споживачів туристичних послуг і результати туристичної діяльності. У цій системі етнографічний туризм посідає особливе місце, оскільки його ресурсною

базою виступає етнокультурна спадщина, а основним результатом — культурно-освітній ефект.

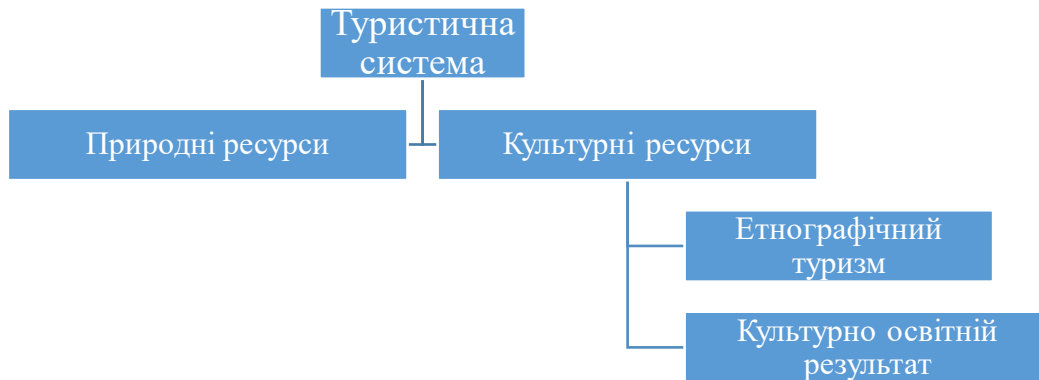

Рис. 1.2 Місце етнографічного туризму в туристичній системі [7]

Як видно зі рис. 1.2, етнографічний туризм інтегрується в культурний сегмент туристичної системи, водночас взаємодіючи з іншими її складовими.

Етнографічний туризм має міжвидовий характер і перетинається з низкою інших видів туризму. Передусім він тісно пов'язаний з культурно-пізнавальним туризмом, оскільки обидва спрямовані на ознайомлення з культурною спадщиною. Водночас етнографічний туризм відрізняється глибшим зануренням у традиційну культуру та активною участю туристів у культурних практиках.

Крім того, етнографічний туризм має спільні риси з освітнім, подієвим, сільським та екологічним туризмом, рис. 1.3. Наприклад, участь у народних фестивалях поєднує етнографічний і подієвий туризм, а перебування у сільських громадах -етнографічний і сільський туризм.

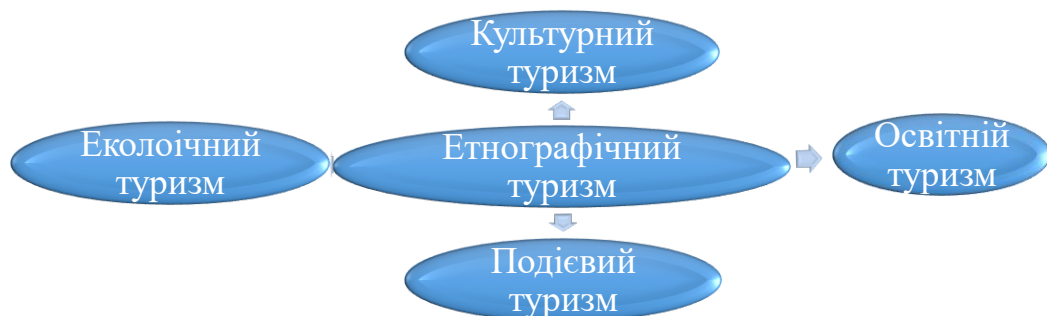

Рис. 1.3 Взаємозв'язок етнографічного туризму з іншими видами туризму[1]

Отже, етнографічний туризм постає як інтегруючий елемент туристичної системи, який об'єднує різні напрями туристичної діяльності.

Місце етнографічного туризму в туристичній системі визначається також його функціями. На відміну від масового туризму, який орієнтований переважно на рекреацію, етнографічний туризм виконує комплекс культурних, освітніх та соціальних функцій, рис. 1.4.

Етнографічний туризм також сприяє диверсифікації туристичного продукту, зменшенню сезонності та розширенню туристичних потоків у менш розвинені регіони. Завдяки цьому він доповнює традиційні види туризму та підвищує конкурентоспроможність туристичної системи загалом.

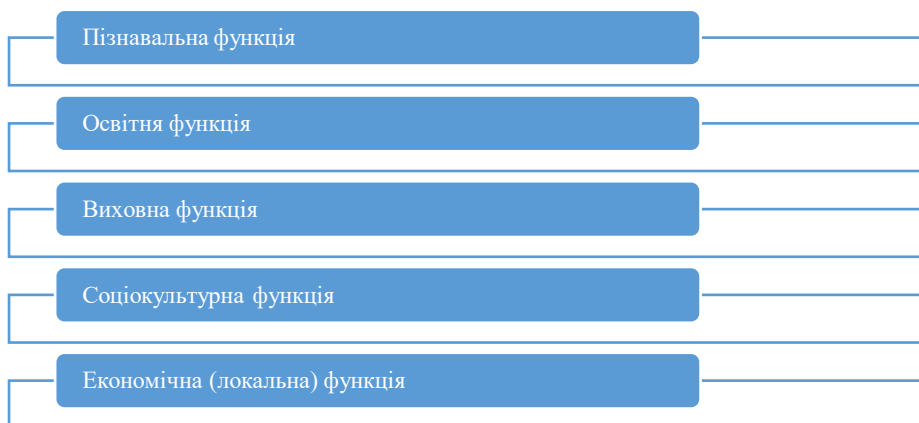

Рис. 1.4. Функції етнографічного туризму в туристичній системі [1]

Отже, етнографічний туризм займає важливе місце в туристичній системі як спеціалізований вид культурно-пізнавального туризму з вираженим освітнім і соціокультурним спрямуванням. У логічному зв'язку з попереднім пунктом, який розкривав поняття, класифікацію та характеристики етнографічного туризму, даний підпункт дозволяє визначити його системну роль та значення в сучасному туризмі. Етнографічний туризм не лише доповнює туристичну систему, а й виступає одним із ключових чинників її сталого та культурно орієнтованого розвитку.

1.2. Різноманіття форм, напрямів та потенціал етнографічного туризму

Різноманіття форм і напрямів етнографічного туризму зумовлює необхідність його класифікації. Класифікація дозволяє систематизувати даний вид туризму та визначити особливості його організації й функціонування.

Найпоширенішою є класифікація етнографічного туризму за формами пізнавальної діяльності туристів, рис. 1.5. Пасивні форми етнографічного туризму передбачають спостереження та ознайомлення з культурною спадщиною без безпосередньої участі туристів у традиційних процесах. До них належать відвідування етнографічних музеїв, виставок, історико-культурних об'єктів. Активні форми включають участь у традиційних святах, обрядах, фестивалях, майстер-класах із народних ремесел.

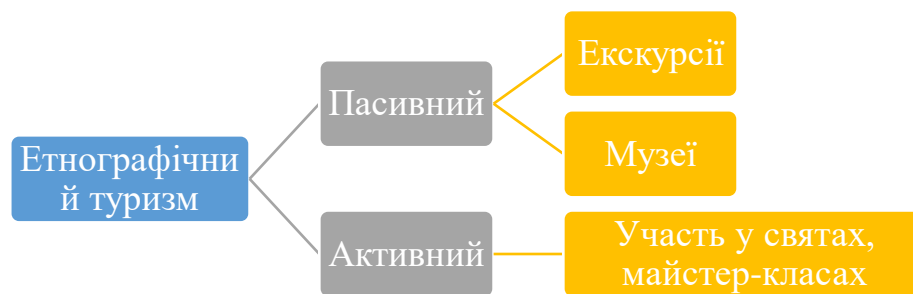

Рис. 1.5. Класифікація етнографічного туризму за формами взаємодії [1]

Також етнографічний туризм можна класифікувати за територіальною ознакою: внутрішній етнографічний туризм (подорожі в межах країни); міжнародний етнографічний туризм (подорожі з метою ознайомлення з культурами інших народів).

За цільовою аудиторією виділяють: освітній етнографічний туризм (для школярів, студентів); науково-пізнавальний (експедиції, дослідницькі поїздки); рекреаційно-пізнавальний (поєднання відпочинку та культурного пізнання).

У межах цього виду туризму доцільно виокремити окремі напрями, кожен з яких має власні особливості організації та впливу на туристів. Одним із найбільш поширених і традиційних напрямів є традиційно-побутовий

етнографічний туризм, який становить основу етнографічної туристичної діяльності.

1. Традиційно-побутовий етнографічний туризм спрямований на ознайомлення туристів із повсякденним життям етнічних спільнот, їхнім традиційним побутом, житлом, ремеслами та способом господарювання. Його основною метою є відтворення цілісного уявлення про історично сформований уклад життя певної етнічної групи, що зберігся у матеріальній та нематеріальній культурі.

Ресурсною базою традиційно-побутового етнографічного туризму є елементи матеріальної культури, які відображають спосіб життя етнічної спільноти. До них належать традиційні житлові та господарські споруди, предмети побуту, знаряддя праці, національний одяг, вироби народних ремесел[7].

Особливу роль відіграють етнографічні музеї та музеї просто неба (скансени), де зібрані та відтворені зразки традиційної архітектури й побуту. Вони дозволяють систематизовано та наочно представити культурну спадщину різних регіонів, що значно підвищує пізнавальну цінність туристичного продукту.

2. Фольклорно-етнографічний туризм є різновидом етнографічного туризму, основною метою якого є пізнання фольклорної та обрядової спадщини етносів через безпосередню участь або спостереження за традиційними культурними практиками. До таких практик належать народні пісні, музика, танці, легенди, звичаї, обряди, календарні та родинні свята.

3. Етно-історичний туризм є спеціалізованим напрямом етнографічного туризму, що поєднує елементи історичного, культурного та пізнавального туризму. Його основною метою є дослідження історичних витоків етносів, етапів їхнього становлення та розвитку, а також взаємодії з природним і соціальним середовищем.

Цей вид туризму ґрунтується на науково обґрунтованому поданні історичної інформації, що сприяє формуванню у туристів цілісного уявлення про етнічну картину певного регіону[7].

4. Етнолінгвістичний туризм. Його мета: знайомство з мовами, діалектами, мовними традиціями етносів. Часто включає навчальні поїздки, участь у мовних курсах, спілкування з носіями. Поширений у наукових та освітніх середовищах.

5. Релігійно-етнічний туризм. Характеристика: знайомство з традиційними віруваннями, культами, обрядами різних етнічних груп; відвідування місцевих храмів, священних місць, релігійних центрів громад; перетинається з паломницьким туризмом, але має ширший етнокультурний фокус.

6. Етно-екологічний туризм. Характеристика: зосереджений на взаємозв'язку етнічних громад з природою та їх традиційними господарськими практиками; екскурсії до природних територій, знайомство з ремеслами, пов'язаними з природним середовищем; має тісний зв'язок із концепцією сталого розвитку.

7. Туризм корінних народів та локальних етнічних громад. Характеристика: орієнтований на відвідування місць проживання автохтонних груп; передбачає повагу до культурної автономії, участь у повсякденному житті громади; допомагає забезпечувати економічну підтримку малочисельних етнічних груп.

8. Гастрономічний етнотуризм. Основна мета — знайомство з традиційною кухнею різних етносів. Включає дегустації, кулінарні фестивалі, майстер-класи, відвідування локальних господарств. Популярний серед широкого кола туристів[7]

9. Подієвий (фестивальний) етнографічний туризм. Охоплює поїздки на спеціальні етнографічні та культурні події (обрядові дійства, ярмарки, реконструкції). Має сезонний характер. Сприяє популяризації локальної культури.

У межах культурологічного підходу етнографічний туризм розглядається як форма міжкультурної взаємодії, яка сприяє налагодженню взаєморозуміння між носіями різних культур і етносів. Завдяки безпосередньому спілкуванню туристів з місцевим населенням відбувається обмін культурними цінностями, формуються толерантні установки та повага до культурного різноманіття. Водночас етнографічний туризм виконує важливу просвітницьку функцію, оскільки сприяє поширенню знань про історію, традиції та світогляд різних етносів[6].

З економічної точки зору етнографічний туризм розглядається як чинник сталого розвитку територій, особливо сільських та віддалених регіонів. Залучення туристичних потоків до етнографічних об'єктів сприяє активізації місцевого підприємництва, збереженню традиційних ремісничих практик, створенню додаткових робочих місць і підвищенню добробуту місцевих громад. У цьому аспекті етнографічний туризм поєднує в собі економічні, соціальні та культурні функції, що підкреслює його комплексний характер.

У вітчизняних дослідженнях етнографічний туризм часто розглядається у тісному зв'язку з національною культурною спадщиною. Для України цей напрям має особливе значення, оскільки країна вирізняється багатством етнокультурних регіонів, таких як Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Поділля, Полісся та інші. Кожен із зазначених регіонів вирізняється самобутніми традиціями, звичаями та різноманітними проявами народної творчості, що формує сприятливе підґрунтя для розвитку етнографічного туризму[8].

Культурно-освітній потенціал означає можливості такого туризму впливати на розвиток знань, культурної грамотності та соціальної свідомості туристів Основні напрями:

1. Пізнавальний розвиток: знайомство з історією та культурою конкретного етносу; вивчення традицій, народних промислів, музики, танців, мови; практичне засвоєння знань через участь у майстер-класах, ремісничих роботах або фестивалях.

2. Формування міжкультурної компетенції: туристи вчаться розуміти культурні відмінності та схожості; розвивається толерантність, повага до чужих звичаїв і традицій; зростає здатність до міжкультурної комунікації[5]

3. Збереження та популяризація культурної спадщини: туризм стимулює місцевих жителів відновлювати та зберігати традиції; поширюється знання про рідну культуру на національному та міжнародному рівнях; приваблює увагу до історичних об'єктів, ремесел та народних звичаїв.

4. Освітні програми та інтерактивні методи: етнографічні тури можуть включати лекції, інтерактивні екскурсії, творчі воркшопи; можливе співпрацювання з університетами, музеями та культурними центрами для глибшого навчання.

Основні форми культурно-освітнього впливу етнографічного туризму.

Для наочного відображення механізму культурно-освітнього впливу етнографічного туризму доцільно подати його у вигляді узагальненої схеми, рис. 1.6. Згідно з наведеною схемою, етнографічний туризм виступає посередником між культурними ресурсами території та освітніми результатами, які отримує турист. Такий вплив має системний характер і не обмежується лише отриманням інформації.

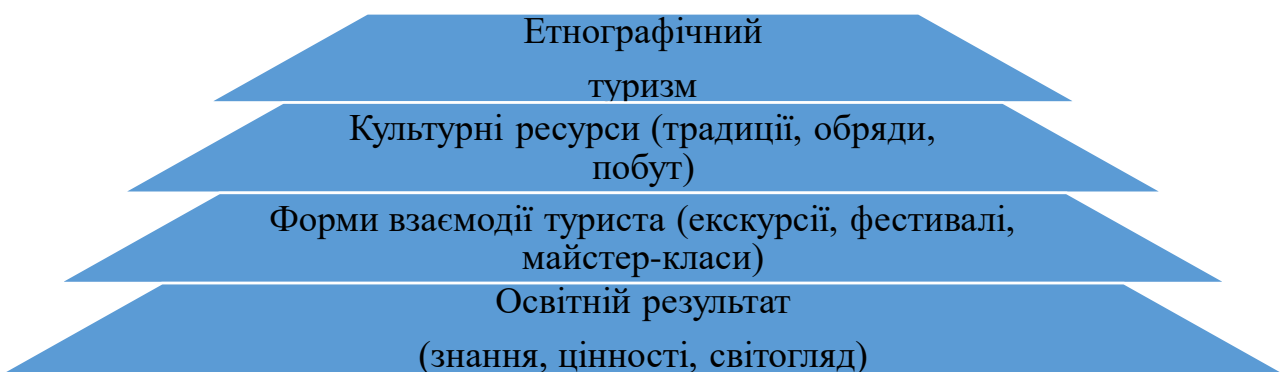

Рис. 1.6 Форми культурно-освітнього впливу [2]

Однією з найпоширеніших форм культурно-освітнього впливу є відвідування етнографічних музеїв і скансенів. Під час екскурсій туристи

отримують структуровані знання про історію регіону, особливості традиційного житла, господарювання та соціального устрою населення. Важливою перевагою таких об'єктів є наочність, яка значно підвищує освітню ефективність сприйняття інформації рис. 1.7.

Рис. 1.7. Освітній ефект етнографічної екскурсії [3]

Таким чином, культурно-освітній вплив реалізується через поєднання інтелектуального та емоційного компонентів пізнання.

Фестивалі народної культури є ефективною формою інтеграції освітньої складової в туристичну діяльність. Вони дають змогу туристам не лише спостерігати, а й безпосередньо брати участь у традиційних обрядах, народних іграх, танцях та піснях. Така активна форма взаємодії сприяє глибшому розумінню культурних смислів і символів, рис. 1.8.

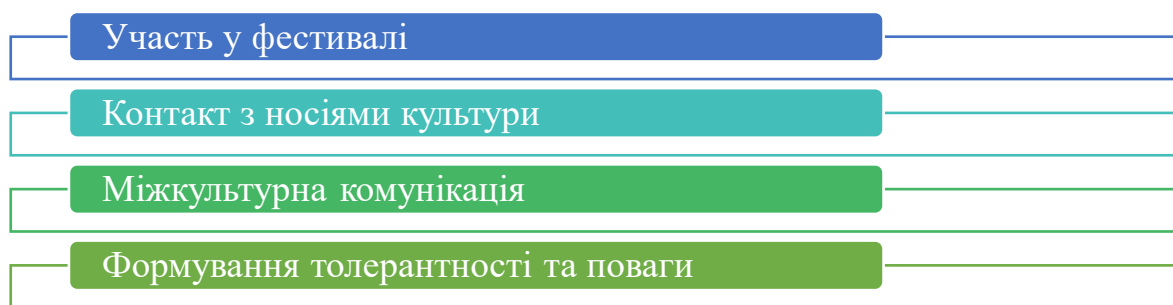

Рис. 1.8. Вплив фестивальної діяльності на культурну свідомість туриста [1]

Особливе місце серед прикладів культурно-освітнього впливу займають майстер-класи з традиційних ремесел, таких як гончарство, вишивка, ткацтво, писанкарство. Вони поєднують пізнавальну, практичну та виховну функції, сприяючи усвідомленню цінності ручної праці та культурної спадщини, рис. 1.9.

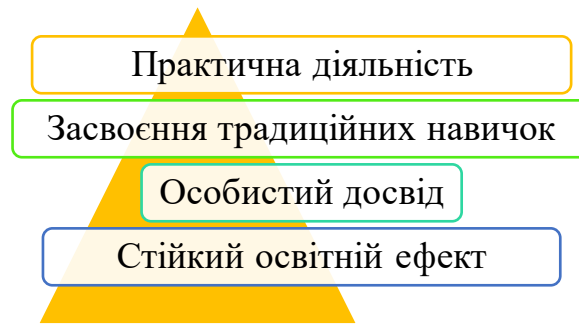

Рис. 1.9. Результати участі у майстер-класу [1]

Завдяки особистому досвіду турист краще усвідомлює унікальність традиційної культури та її значення для сучасного суспільства.

Таким чином ми можемо виділити основні результати культурно-освітнього впливу етнографічного туризму, рис. 1.10. Отже, приклади культурно-освітнього впливу етнографічного туризму підтверджують його важливу роль у формуванні культурно обізнаної, соціально відповідальної та толерантної особистості.

Рис. 1.10. Результати культурно-освітнього впливу етнографічного туризму [1]

Однією з ключових переваг культурно-освітнього потенціалу етнографічного туризму є його вплив на формування світогляду особистості. У процесі ознайомлення з традиційною культурою різних етнічних спільнот турист розширює власні знання про історію, побут і духовні цінності народів, що сприяє розвитку культурної компетентності та критичного мислення. На відміну від пасивних форм отримання інформації, етнографічний туризм забезпечує глибше засвоєння знань завдяки безпосередньому досвіду та емоційному залученню.

Важливою перевагою є також виховний ефект етнографічного туризму. Участь у традиційних обрядах, святах і ремісничих практиках сприяє формуванню поваги до культурної спадщини та відповідального ставлення до

історичних цінностей і спадщини минулих поколінь. Такий досвід сприяє розвитку морально-етичних якостей особистості, зокрема толерантності, відкритості до культурного різноманіття та здатності до міжкультурного діалогу[10].

Однією з найвагоміших переваг культурно-освітнього потенціалу етнографічного туризму є його внесок у збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини. Популяризація традиційних звичаїв, ремесел і фольклору через туристичну діяльність сприяє їх відтворенню та передачі наступним поколінням. У цьому контексті етнографічний туризм виступає ефективним механізмом підтримки культурної спадкоємності.

Залучення туристів до етнографічних об'єктів стимулює інтерес місцевого населення до власної культурної спадщини та заохочує її активне збереження. Це особливо актуально для регіонів із загрозою втрати традиційних форм культури внаслідок урбанізації та глобалізаційних процесів.

Культурно-освітній потенціал етнографічного туризму породжує помітний соціальний вплив, адже допомагає зміцнювати соціальні зв'язки та сприяє розвитку міжкультурної взаємодії. Взаємодія туристів із представниками місцевих етнічних спільнот створює умови для діалогу культур, зменшення соціальної напруги та подолання культурних стереотипів.

Особливо важливою є роль етнографічного туризму у формуванні національної ідентичності. Ознайомлення з культурною спадщиною різних регіонів країни сприяє усвідомленню культурної єдності та різноманіття, що є основою соціальної згуртованості та громадянської свідомості. Розвиток етнографічного туризму сприяє створенню робочих місць у сфері культури, освіти та туризму, підтримці народних майстрів і розвитку локального підприємництва. Водночас економічна вигода поєднується з освітньою місією, що робить цей вид туризму соціально відповідальним і сталим.

Таким чином, переваги культурно-освітнього потенціалу етнографічного туризму доцільно розглядати комплексно, рис. 1.11.

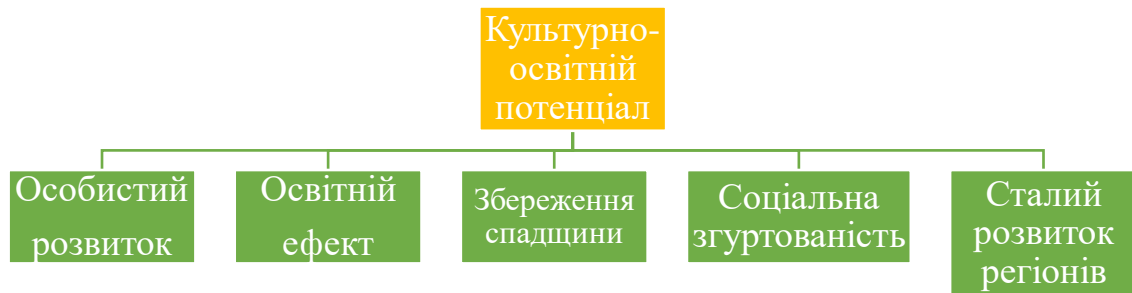

Рис.1.11. Переваги культурно-освітнього потенціалу етнографічного туризму [1]

Отже, переваги культурно-освітнього потенціалу етнографічного туризму полягають у його здатності поєднувати пізнавальні, виховні, соціальні та економічні функції. У логічному зв'язку з попередніми підпунктами даний аналіз підтверджує, що етнографічний туризм є не лише формою дозвілля, а й важливим інструментом культурного розвитку та освіти сучасного суспільства.

1.3. Методи дослідження етнографічного туризму та інструментарій, що застосовується

Етнографічний туризм як специфічний напрям туристичної діяльності ґрунтується на пізнанні традиційної культури, побуту, звичаїв, обрядів та нематеріальної спадщини етносів. Дослідження етнографічного туризму потребує комплексного наукового підходу, який інтегрує методи соціально-гуманітарних наук, туризмознавства, культурології та географії. Використання різноманітних дослідницьких методів дозволяє не лише виявити специфіку формування й функціонування етнографічного туризму, а й оцінити його вплив на соціально-економічний розвиток регіонів, збереження культурної спадщини та підтримку ідентичності місцевих громад.

У процесі вивчення етнографічного туризму використовуються як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Вони забезпечують системний аналіз етнографічних ресурсів, туристичних практик, мотивації споживачів, а також механізмів інтеграції традиційної культури у туристичний

продукт. Саме методологічна різноманітність дає змогу всебічно дослідити етнографічний туризм як складне соціокультурне явище та обґрунтувати напрями його сталого розвитку. До методів більш поширених при дослідженні будь яких видів туризму застосовуються наступні методи та прийоми.

Аналітичні та статистичні методи застосовуються для систематизації, узагальнення та обробки даних щодо розвитку етнографічного туризму. З їх допомогою здійснюється аналіз туристичних потоків, структури попиту та пропозиції, а також оцінка використання етнокультурних ресурсів у різних регіонах. Використання таких методів дозволяє виявити закономірності розвитку туризму, провести порівняння регіональних показників та визначити ключові фактори, що впливають на ефективність туристичної діяльності [12].

Методи польових досліджень включають безпосереднє спостереження за етнографічними об'єктами та участь у культурних заходах. Інтерв'ювання та анкетування місцевого населення, туристів та представників туристичної сфери дозволяє зібрати первинну інформацію щодо мотивації туристів, специфіки локальних традицій та ставлення громад до туристичної діяльності. Такий підхід забезпечує отримання якісних даних, що відображають реальні практики та культурний контекст розвитку етнографічного туризму [13].

Оцінка туристичного та етнокультурного потенціалу регіону здійснювалася шляхом аналізу доступності, збереженості та структурної готовності культурних ресурсів до туристичного використання. Методики включають класифікацію культурних ресурсів на матеріальні та нематеріальні, а також визначення рівня інфраструктурної та організаційної готовності. Результати оцінки це дозволяє сформувати об'єктивну картину потенціалу регіону для розвитку етнографічного туризму та розробити рекомендації щодо його ефективного використання [14].

Комплексне використання аналітичних, польових та оцінювальних методів відповідає загальним принципам методології туристичних досліджень, поєднуючи кількісні, якісні та теоретичні підходи. Такий підхід забезпечує

глибоке та обґрунтоване розкриття теми, а також дозволяє зробити практично значущі висновки щодо розвитку етнографічного туризму.

1. Соціологічні методи дослідження. Соціологічні методи є базовими для виявлення структури туристських уподобань і мотивацій. **Інструментарій** цього методу - це стандартизовані анкети, напівструктуровані та глибинні інтерв'ю. Вони дозволяють дослідити: мотиви вибору етнографічних турів; очікуваний рівень автентичності культурного продукту; ставлення до інтерактивних форм участі (майстер-класи, обрядові дійства); рівень задоволеності туристичним досвідом.

2. Метод мотиваційного аналізу. Метод дозволяє визначити глибинні туристські бажання та співвіднести їх із характеристиками етнографічного продукту.

3. Поведінковий аналіз туристів. Спрямований на дослідження фактичної поведінки туристів під час споживання етнографічного туристичного продукту. Метод дозволяє зіставити задекларовані уподобання туристів із реальними моделями поведінки.

4. Методи статистичного та економетричного аналізу. Застосовуються для кількісної оцінки уподобань туристів і чинників, що впливають на їх вибір. Метод дозволяє сегментувати туристів за мотиваційними ознаками; виявити ключові детермінанти попиту на етнографічні тури; оцінити еластичність попиту за окремими параметрами.

5. Метод сегментування туристичного ринку. Спрямований на групування туристів за спільними уподобаннями, ціннісними орієнтаціями та стилем подорожей. Метод дозволяє виділити цільові аудиторії етнографічного туризму та адаптувати туристичні продукти до їхніх очікувань.

6. Контент-аналіз туристських відгуків та цифрових слідів. Застосовується для дослідження сприйняття етнографічного досвіду туристами в онлайн-середовищі. Метод дозволяє виявити повторювані очікування, емоційні реакції та чинники формування задоволеності.

7. Експериментальні та квазіекспериментальні методи. Використовуються для оцінки реакції туристів на різні формати подання етнографічного продукту. Метод дозволяє дослідити, які елементи культурної пропозиції найбільше впливають на вибір туристів.

8. Метод експертних оцінок. Передбачає залучення фахівців у сфері туризму, етнології та культурного менеджменту для інтерпретації туристських уподобань. Інструментарій: метод Делфі, експертні опитування, рейтингові шкали. Метод використовується для узгодження результатів емпіричних досліджень із практикою розвитку етнографічного туризму.

Висновки до розділу 1

Етнографічний туризм у сучасних умовах виступає важливою складовою туристичної діяльності, що поєднує інтерес до подорожей із прагненням пізнати культурну самобутність народів.

Різноманіття наукових підходів до визначення етнографічного туризму свідчить про його складну та багатовимірну природу. У наукових дослідженнях він розглядається і як форма збереження культурної спадщини, і як різновид культурно-пізнавального туризму, і як чинник соціально-економічного розвитку регіонів

Характерною рисою етнографічного туризму є його орієнтація на автентичність. Саме збереження справжніх традицій, обрядів і форм народної культури визначає його цінність для туристів. На відміну від масового туризму, де переважає розважальний компонент, етнографічний туризм формує усвідомлений інтерес до культурного середовища, стимулює пізнавальну активність і сприяє розширенню світогляду.

У структурі туристичної системи етнографічний туризм органічно поєднується з іншими видами туристичної діяльності. Його взаємозв'язок з культурно-пізнавальним, освітнім, подієвим, сільським і гастрономічним туризмом створює можливості для формування комплексного туристичного

продукту. Завдяки цьому етнографічний туризм не лише доповнює туристичну систему, а й підсилює її культурну спрямованість.

Особливе значення етнографічного туризму проявляється у його культурно-освітньому потенціалі. Через музеї, фестивалі, етнографічні маршрути та майстер-класи відбувається передача знань про традиційну культуру, формуються навички міжкультурної комунікації та виховується повага до культурного різноманіття.

Український контекст розвитку етнографічного туризму підкреслює його особливу актуальність. Етнографічний туризм в Україні не лише популяризує культурну спадщину, а й сприяє формуванню національної ідентичності та активізації місцевих громад.

Таким чином, етнографічний туризм постає не лише як форма дозвілля, а як важливий культурний і освітній ресурс сучасного суспільства. Його розвиток сприяє збереженню культурної спадщини, зміцненню міжкультурного діалогу та сталому розвитку туристичної галузі. Теоретичні узагальнення, зроблені в першому розділі, створюють логічне підґрунтя для подальшого аналізу практичних аспектів етнографічного туризму.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Загальна характеристика етнокультурного простору Запорізької області

Історично важливу роль у розвитку етнокультурного середовища відігравали козацькі поселення та Запорозька Січ. Козацтво заклало основи регіональної ідентичності, визначило культурний код місцевого населення і залишило значущу спадщину, що нині використовується як основа для етнографічних турів. Поряд із козацькою спадщиною збереглися традиції українського селянства та культурні практики болгар, греків, німців і євреїв, що формують поліетнічний ландшафт регіону.

Етнокультурний простір Запорізької області включає два основних компоненти:

1. Матеріальну спадщину - історичні та архітектурні пам'ятки, музеї, меморіальні комплекси та етнографічні садиби, що відображають побут і культуру різних етнічних груп.

2. Нематеріальну спадщину - традиції, обряди, фольклор, народні ремесла та святкові практики, що передаються з покоління в покоління.

Багатство культурних практик, автентичність традицій та локальна специфіка формують унікальний туристичний потенціал Запорізької області, який можна використовувати для розвитку культурно-пізнавального туризму, рис. 2.1.

Сучасні виклики, пов'язані з наслідками воєнних дій та післявоєнною відбудовою, вплинули на доступність і стан багатьох етнокультурних об'єктів. Частина історичних та етнографічних ресурсів потребує відновлення, проте саме

ці умови стимулюють створення нових форматів туристичних продуктів, включаючи цифрові екскурсії та інтерактивні програми.

Рис 2.1. Структура етнокультурного простору Запорізької області[1]

Етнографічні ресурси регіону складають основу розвитку культурного туризму. Вони включають як матеріальні, так і нематеріальні елементи культури, що відображають спосіб життя, побут та традиції етнічних груп, які історично проживали на території області.

Запорізька область вирізняється багатонаціональністю: українці, болгари, греки, німці-меноніти, євреї та інші етнічні спільноти залишили помітний слід у культурному просторі регіону. Кожна громада підтримує свої локальні традиції, які знаходять відображення у святкових обрядах, ремеслах та повсякденному побуті, табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Основні етнографічні громади Запорізької області та їх туристичний потенціал

Громада	Ключові культурні елементи	Форми туристичного використання
Українці	Козацькі традиції, обряди, народна кухня	Музеї, етнографічні маршрути, фестивалі
Болгари	Традиційні свята, ремесла, кулінарія	Етнофестивалі, гастротури
Греки	Музика, танці, релігійні обряди,	Тематичні екскурсії, культурні заходи
Німці-меноніти	Архітектура, господарська культура	Історико-етнографічні маршрути
Євреї	Релігійна спадщина, побутові традиції	Меморіальні тури, музейні експозиції

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Туристичні об'єкти та маршрути регіону є практичним втіленням етнокультурного потенціалу і основою створення повноцінних туристичних продуктів. Через систему маршрутів туристи отримують можливість безпосередньо знайомитися з історією, побутом та традиціями різних етнічних груп, що проживають на території області.

Етнічні громади

- Українці
- Болгари
- Греки
- Німці
- Євреї

Традиції та обряди

- Святкова культура
- Родинні обряди
- Релігійні звичаї

Народні ремесла

- Гончарство
- Ковальство
- Ткацтво
- Вишивка

Рис. 2.2. Класифікація етнографічних ресурсів[12]

До основних об'єктів етнографічного спрямування належать, табл. 2.2.: історико-культурні заповідники, зокрема острів Хортиця, який є символом козацької спадщини; музеї, присвячені козацтву, ремеслам та історії національних меншин; етнографічні садиби та локальні культурні центри, де відтворюється традиційний побут і ремесла; меморіальні комплекси, що висвітлюють історію різних етнічних громад.

Маршрути етнографічного туризму можуть бути тематичними (козацька спадщина, культура меншин, ремесла) або територіальними (охоплення окремих сіл чи районів). Важливим аспектом є інтеграція інтерактивних елементів: майстер-класи, святкові обряди, дегустації національних страв та безпосереднє спілкування з представниками локальних громад.

Таблиця 2.2.

Основні туристичні об'єкти етнографічного спрямування м. Запоріжжя

Об'єкт	Тип	Тематика	Туристичне значення
Острів Хортиця	Заповідник	Козацька спадщина	Національне
Музей історії запорізького козацтва	Музей	Побут і культура козаків	Регіональне
Етнографічні садиби	Локальні об'єкти	Традиційний побут	Місцеве
Культурні центри громад	Культурні установи	Культура національних меншин	Регіональне

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Збереженість етнокультурних ресурсів є одним із визначальних чинників розвитку етнографічного туризму. У Запорізькій області матеріальні та нематеріальні ресурси зберігаються на різному рівні: частина об'єктів перебуває у задовільному стані завдяки офіційному статусу пам'яток, інші потребують відновлення та реставрації, особливо в районах, де відбувалися активні військові дії, рис. 2.3.

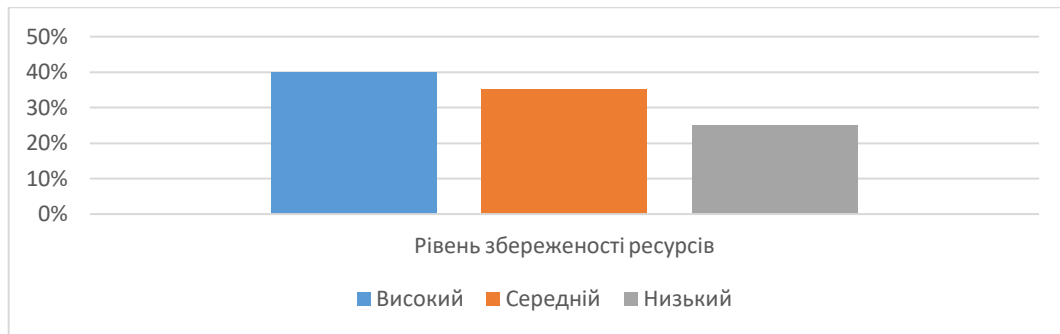

Рис. 2.3. Рівень збереженості ресурсів (%) [4]

Згідно з діаграмою, представлено. На рис. 2.3 робимо висновок, що Рівень збереження ресурсів складає на високому - 40%, на середньому - 35%, на низькому - 25%.

Матеріальні ресурси включають архітектурні пам'ятки, історичні поселення, етнографічні садиби та музеї. Їх фізичний стан визначає можливості організації екскурсій та інтерактивних програм. Нематеріальні ресурси - обряди, ремесла, традиції та фольклор - залежать від активності носіїв культурних практик та участі місцевих громад.

Туристична привабливість ресурсів визначається комбінацією кількох факторів: автентичність, доступність, інфраструктурна підтримка, інформаційне забезпечення та емоційна цінність. Найбільш привабливими є об'єкти, які поєднують історичну цінність із можливістю безпосереднього контакту туристів із культурою регіону, табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Оцінка збереженості та привабливості ресурсів

Тип ресурсу	Рівень збереженості	Туристична привабливість	Перспектива розвитку
Козацькі пам'ятки	Високий	Високий	Значний
Музеї та заповідники	Середній	Середній	Високий
Традиції та обряди	Середній	Середній	Високий
Народні ремесла	Середній	Середній	Високий
Локальні об'єкти	Низький	Середній	Середній

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

На рис. 2.4 представлено взаємозв'язок збереженості та туристичної привабливості, який відображає послідовний вплив рівня збереженості й

автентичності на формування туристичної привабливості та, як наслідок, попиту на етнографічні маршрути.

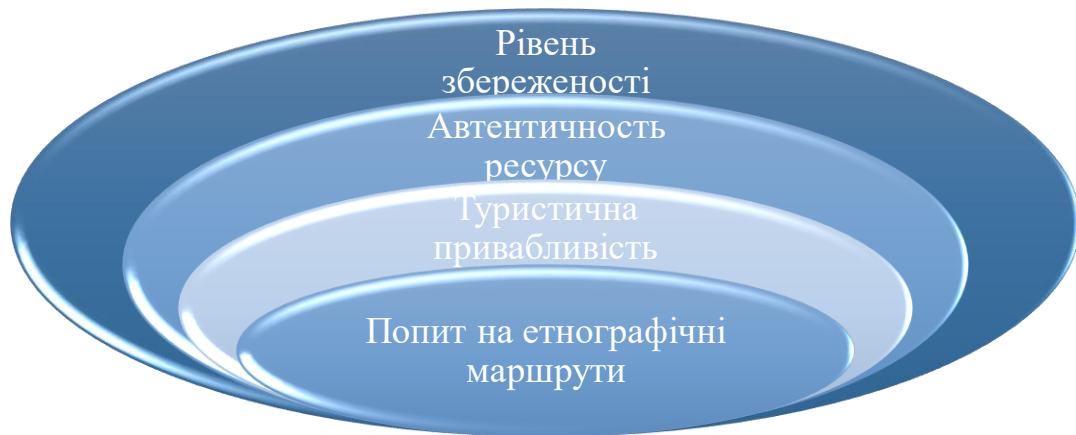

Рис. 2.4. Взаємозв'язок збереженості та туристичної привабливості[8]

2.2. Етнографічна характеристика адміністративних районів Запорізької області

За сучасним адміністративно-територіальним устроєм Запорізька область поділяється на п'ять районів: Бердянський, Василівський, Запорізький, Мелітопольський та Пологівський. Кожен із них характеризується специфічними історико-культурними умовами формування, особливостями етнічного складу населення та власними традиціями господарської діяльності й побуту. Таке різноманіття створює сприятливі передумови для розвитку етнографічного туризму як форми пізнання регіональної культурної самобутності.

Окреме місце в культурному просторі області займає місто Запоріжжя, яке поєднує в собі елементи індустріальної спадщини та козацької історії, що також становить інтерес для етнографічних і культурно-пізнавальних туристичних маршрутів.

Бердянський район розташований у південно-західній частині Запорізької області та має вихід до узбережжя Азовського моря, що значною мірою визначило специфіку його етнокультурного розвитку. Природно-географічні

умови регіону сприяли формуванню приазовського типу господарювання, основу якого традиційно складала рибальство, мореплавство та пов'язані з ними ремесла.

Бердянський район також вирізняється поліетнічним складом населення, що історично формувався за участю українців, греків, болгар, німців та інших етнічних груп. Це зумовило різноманіття культурних традицій, обрядовості та святкової культури, що підвищує туристичну привабливість території та розширює можливості для міжкультурної комунікації в межах етнографічного туризму.

Рис. 2.5. Основні складові етнографічного потенціалу Бердянського району[25]

Структуру етнографічного потенціалу Бердянського району формують природні умови, матеріальна та нематеріальна культурна спадщина, що створює передумови для розвитку етнографічного туризму (рис. 2.1).

Таким чином, Бердянський район володіє значним потенціалом для розвитку етнографічного туризму, який ґрунтується на поєднанні приазовської культурної спадщини, морських традицій та поліетнічного середовища.

Василівський район Запорізької області вирізняється значним історико-культурним потенціалом, сформованим у процесі тривалого історичного розвитку території. Район розташований у зоні степового ландшафту, що

зумовило особливості заселення, господарської діяльності та традиційного побуту місцевого населення. Поєднання природних умов і історичних процесів сформувало унікальний культурний простір, який становить значний інтерес для розвитку етнографічного туризму.

Поряд із пам'ятками шляхетської культури, у Василівському районі збереглися елементи традиційного селянського побуту, характерні для степових поселень Запорізького краю. Місцеві народні традиції, ремесла та звичаї пов'язані з аграрним укладом життя, що формувався протягом століть. До таких елементів належать традиції землеробства, народні обряди, святкові ритуали, а також ремісничі практики, зокрема ткацтво, гончарство та художня обробка дерева[11]. Етнокультурний розвиток району зазнав впливу різних етнічних груп, які в різні історичні періоди мешкали на цій території. Окрім домінуючих українських традицій, культурний ландшафт району формувався під впливом німецьких колоністів, козацьких поселень та інших народів, що сприяло виникненню своєрідного культурного синтезу. Це проявляється в архітектурних формах, елементах побуту, кухні та фольклорі регіону[15].

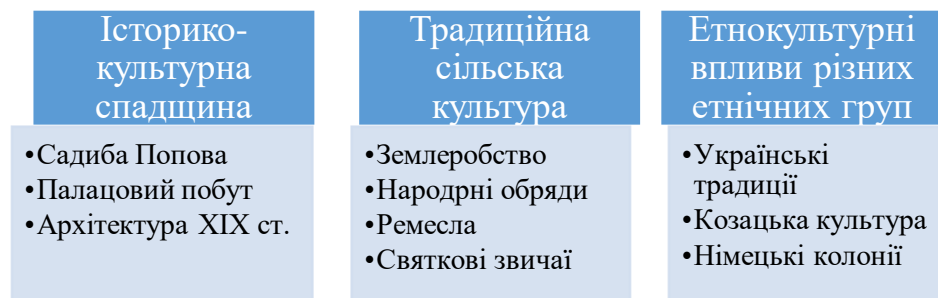

Рис. 2.6. Етнокультурні складові Василівського району Запорізької області[13]

Представлена схема відображає основні складові етнокультурного потенціалу Василівського району, що формують його туристичну привабливість. Поєднання історико-архітектурної спадщини, традиційної сільської культури та багатонаціональних впливів створює комплексну основу для розвитку етнографічного туризму в регіоні.

Таким чином, Василівський район поєднує в собі історико-архітектурну спадщину, традиційну сільську культуру та багат шаровий етнокультурний вплив, що створює сприятливі передумови для розвитку етнографічного туризму

Запорізький район, адміністративним і культурним центром якого є місто Запоріжжя, посідає особливе місце в етнокультурному просторі області. Саме цей район виступає осередком формування та збереження козацької традиції, яка є однією з ключових складових української національної ідентичності. Поєднання історико-культурної спадщини, розвиненої міської інфраструктури та активного культурного життя створює сприятливі умови для розвитку етнографічного туризму.

Центральним елементом етнокультурного простору Запорізького району є острів Хортиця - унікальний історико-культурний та природний об'єкт, який вважається символічним серцем запорізького козацтва. На території Національного заповідника «Хортиця» розташовані етнографічні комплекси, музеї, реконструйовані об'єкти Запорізької Січі, козацькі курені, оборонні споруди та ремісничі майстерні. Тут регулярно проводяться козацькі вистави, театралізовані дійства, історичні реконструкції, фестивалі та майстер-класи з традиційних ремесел. Особливу цінність Хортиці становить збереження нематеріальної культурної спадщини - козацьких легенд, пісень, музичних і танцювальних традицій, військово-спортивних практик та обрядових елементів.

Представлені об'єкти демонструють різноманіття форм реалізації етнографічного туризму в Запорізькому районі - від музейно-екскурсійної діяльності до подієвих і театралізованих заходів (таблиця 2.4).

Важливу роль у розвитку фольклорно-етнографічного напрямку відіграють культурно-мистецькі заходи, які регулярно проводяться в Запоріжжі. Етнокультурні фестивалі, ремісничі ярмарки, вистави та концертні програми сприяють популяризації народної культури, відродженню традиційних ремесел і залученню майстрів народної творчості. Зокрема, театр кінної культури «Запорізькі козаки» поєднує елементи фольклору, історичної реконструкції та

естрадного мистецтва, створюючи унікальний туристичний продукт із яскраво вираженим етнографічним компонентом [16].

Міські музеї та культурні центри Запоріжжя також відіграють значну роль у формуванні етнографічного туристичного середовища. Запорізький обласний краєзнавчий музей, Художній музей, галерейні простори та виставкові зали презентують етнографію краю [17], побут і традиції різних національних спільнот, що проживали та проживають на території області. Виставки, тематичні екскурсії та локальні майстер-класи сприяють глибшому розумінню культурного різноманіття регіону.

Таблиця 2.4.

Основні етнокультурні об'єкти Запорізького району та їх туристичні функції

Об'єкт/локація	Етнокультурний зміст	Значення для етнографічного туризму
Острів Хортиця	Козацькі традиції, легенди, ремесла, обряди	Формування історико-етнографічних маршрутів, інтерактивні програми
Музеї Запоріжжя	Побут, культура та історія різних етносів	Освітній та пізнавальний туризм
Фестивалі та ярмарки	Фольклор, народна музика, ремесла	Подієвий та фольклорно-етнографічний туризм
Театр кінної культури	Козацька військова та кінна традиція	Театралізовані етнографічні вистави

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Таким чином, Запорізький район характеризується високим рівнем концентрації етнокультурних ресурсів, що формують потужний потенціал для розвитку етнографічного туризму. Поєднання козацької спадщини, музейної діяльності, подієвого туризму та активної участі культурних інституцій створює комплексну модель туристичного розвитку, здатну забезпечити збереження культурної спадщини та підвищення туристичної привабливості регіону.

Мелітопольський район вирізняється особливою етнокультурною специфікою, сформованою під впливом степового природного середовища, багатовікових міграційних процесів та історичних подій. Цей район є важливим осередком формування південного степового типу української культури, що

знайшла відображення у традиційному побуті, народних звичаях, ремеслах і формах господарювання. Поєднання археологічної спадщини, сільських традицій та нематеріальної культурної спадщини створює значний потенціал для розвитку етнографічного туризму.

Ключовим історико-культурним об'єктом Мелітопольського району є археологічний комплекс «Кам'яна Могила», який має виняткове значення не лише для України, а й для світової культурної спадщини. Цей унікальний пам'ятник містить найдавніші свідчення духовної культури, релігійних уявлень і мистецької діяльності людини на території Північного Причорномор'я. Петрогліфи, культові знаки та символи, збережені на кам'яних плитах, дають змогу простежити процеси етогенезу та культурної спадкоємності, що надає глибокого історичного контексту сучасному етнографічному туризму регіону.

Саме навколо таких унікальних пам'яток формується пізнавальний та науково-освітній напрям етнографічного туризму, орієнтований на істориків, студентів, дослідників і туристів, зацікавлених у витоках культури степових народів. «Кам'яна Могила» виступає не лише об'єктом відвідування, а й символом культурної тяглості, що поєднує доісторичні епохи з сучасною етнокультурною ідентичністю регіону[17].

Таблиця 2.5.

Основні етнокультурні складові Мелітопольського району

Складова	Характеристика	Туристичне значення
Археологічна спадщина	«Кам'яна Могила», петрогліфи, культові знаки	Науково-пізнавальний та освітній туризм
Степовий культурний ландшафт	Сільські поселення, відкриті простори, традиційне господарство	Формування етнографічних маршрутів
Народні традиції	Звичаї, свята, пісенна творчість	Фольклорно-етнографічний туризм
Сільський побут	Землеробство, торгівля, традиційний уклад життя	Агротуризм та етнотуризм

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Особливістю Мелітопольського району є поєднання глибокого історичного шару з живими сучасними традиціями. Це дозволяє розглядати етнографічний

туризм не лише як форму збереження минулого, а як динамічний процес, що інтегрує культурну спадщину в сучасне життя місцевих громад. Такий підхід сприяє розвитку локального туризму, активізації сільських територій та формуванню стійких туристичних продуктів.

Таким чином, Мелітопольський район характеризується високим етнографічним потенціалом, основу якого становлять археологічна спадщина світового значення, степові культурні традиції та збережені елементи народної культури. Це створює сприятливі умови для розвитку різних форм етнографічного туризму - від науково-освітнього до фольклорно-етнографічного та сільського.

Пологівський район, розташований у центральній частині Запорізької області, вирізняється збереженням виразних рис традиційної української народної культури. Його етнокультурний простір сформувався на основі сільського способу життя, землеробських традицій та історичних шляхів заселення, що зумовили сталі форми побуту, звичаїв і народної творчості. Саме автентичність і відносна цілісність традиційної культури роблять Пологівський район перспективним для розвитку етнографічного туризму.

Традиційна сільська культура є основою етнокультурної ідентичності району. Побут місцевого населення тісно пов'язаний із сільськогосподарською діяльністю, що відображається у народних звичаях, календарних обрядах і святкових циклах. Значну роль відіграють фольклорні свята, під час яких відтворюються традиційні пісні, танці та обрядові дійства, що мають глибоке історичне коріння[18].

Особливістю Пологівського району є збереження локальних традицій народної музики та танцю. Усна народна творчість, інструментальна музика, танцювальні форми та пісенна спадщина передаються з покоління в покоління, формуючи живу культурну традицію. Важливе місце в етнокультурному просторі району посідає також традиційна кухня, яка ґрунтується на місцевих продуктах і відображає історичні умови життя та господарювання населення.

Таблиця 2.6.

Етнокультурні складові Пологівського району та їх туристичний потенціал

Етнокультурна складова	Характеристика	Значення для туризму
Традиційна сільська культура	Побут, землеробські звичаї, обрядовість	Етнографічні та сільські туристичні маршрути
Народна музика і танці	Локальні пісенні та танцювальні традиції	Фольклорно-етнографічний туризм
Народна кухня	Страви з локальних продуктів	Гастрономічний етнотуризм
Господарські ремесла	Обробка землі, домашні ремесла	Майстер-класи, інтерактивні програми

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Історично важливу роль у формуванні етнокультури Пологівського району відіграли козацькі поселення, які стали осередками поширення традиційного українського укладу життя. Козацька спадщина проявляється у народних звичаях, пісенній творчості та військово-побутових елементах культури. Крім того, район знаходився на перехресті торговельних шляхів, що сприяло міжетнічним контактам і взаємному культурному впливу, збагачуючи місцеву традицію.

Поєднання українських народних традицій із елементами культурної взаємодії різних етнічних груп створило своєрідний етнокультурний образ Пологівського району. Ця особливість дозволяє формувати туристичні продукти, орієнтовані на автентичність, занурення в традиційний побут і безпосередній контакт із носіями культури[19].

Святково-обрядова культура Запорізької області є важливою складовою її етнографічної спадщини та формувалася під впливом комплексу історичних, природних і соціокультурних чинників[21]. Вирішальну роль у становленні обрядових традицій відіграли українська козацька культура, південно-степовий спосіб життя, аграрний характер господарювання, а також міжетнічні контакти з грецькими, болгарськими, німецькими, менонітськими та татарськими громадами. Поєднання цих факторів зумовило різноманіття святкових обрядів, що збереглися як на загальнообласному, так і на локальному рівнях.

Структуру святково-обрядової культури Запорізької області доцільно подати у вигляді узагальнювальної таблиці

Календарно-обрядові свята

- Зимовий цикл (Різдво, Маланка, Водохреща)
- Весняний цикл (Великдень, Зелені свята)
- Літній цикл (Івана Купала)
- Осінній цикл (Обжинки, Покрова)

Родинно-побутові обряди

- Народження та хрестини
- Весільна обрядовість
- Поминальні традиції

Козацька обрядово-символічна традиція

- Військово-патріотичні звичаї
- Історичні реконструкції
- Фестивалі козацької культури

Локальні міжетнічні традиції

- Герцькі та болгарські свята
- Німецько-менонітські обрядові елементи
- Кримськотатарські культурні впливи

Сучасні трансформації

- Етнофестивалі
- Туристичні святкові події
- Відтворення традицій у культурних проєктах

Рис. 2.7. Структура святково-обрядової культури Запорізької області[35]

Запропонована таблиця відображає багаторівневу структуру святково-обрядової культури Запорізької області, що сформувалася в результаті поєднання традиційного аграрного календаря, козацької спадщини та міжетнічних культурних впливів. Центральне місце в системі обрядів посідають календарно-обрядові свята, тісно пов'язані з природними циклами та господарською діяльністю населення південно-степового регіону[20].

Основу святково-обрядової культури регіону становлять традиційні календарні свята, пов'язані з аграрним циклом. Сезонні обряди відображають залежність життя населення від природних умов степу та землеробської праці.

До найпоширеніших належать різдвяно-новорічний цикл (Різдво, Маланка, Василя), весняні свята (Великдень, Зелені свята), літні обряди (Івана Купала) та осінні обжинки. У багатьох громадах ці свята супроводжуються народними піснями, хороводами, традиційними стравами та обрядовими діями[21].

Значний вплив на обрядову культуру Запорізької області мала козацька традиція. Козацькі свята та звичаї, пов'язані з військовою звитягою, свободолюбством і громадською солідарністю, знайшли відображення у народних гуляннях, посвятах, кінних виступах та історичних реконструкціях. Особливо яскраво ці елементи збереглися в Запорізькому районі, зокрема на острові Хортиця, де проводяться фестивалі козацької культури та театралізовані обрядові заходи.

Локальні святкові обряди, характерні для окремих районів Запорізької області, відображають специфіку природних умов, господарської діяльності та історичного розвитку територій. У приазовських громадах переважають свята, пов'язані з морем і рибальством, тоді як у степових районах домінують аграрні та родинні обряди. У центральній частині області особливого значення набувають фольклорні свята, що відтворюють традиційний український сільський побут.

Таблиця 2.7.

Святково-обрядові традиції Запорізької області (загальнообласні та локальні)

Рівень традицій	Основні свята та обряди	Характерні особливості
Загальнообласні	Різдво, Великдень, Івана Купала, Обжинки	Аграрний календар, народні пісні, обрядові страви
Запорізький район	Козацькі фестивалі, історичні реконструкції	Кінні виступи, козацькі обряди, фольклор
Бердянський район	Приазовські та морські свята	Рибальські традиції, морська символіка
Мелітопольський район	Степові та сезонні обряди	Зв'язок з землеробством і природним циклом
Пологівський район	Народні сільські свята	Фольклор, пісенні традиції, родинна обрядовість

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Святково-обрядова культура Запорізької області є важливою складовою етнокультурної спадщини регіону та формувалася протягом тривалого історичного періоду під впливом природно-кліматичних умов південно-степової зони, аграрного способу життя, козацьких традицій і міжетнічних контактів. Загальні святкові обряди, що побутують на всій території області, поєднують у собі елементи дохристиянських вірувань і християнської обрядовості та виконують важливі соціальні, виховні й культуроохоронні функції.

1. Календарно-обрядові свята. Календарно-обрядові свята тісно пов'язані з річним циклом природи, господарською діяльністю населення та церковним календарем. Вони структурують традиційний уклад життя громади й відображають взаємозв'язок людини з навколишнім середовищем. У Запорізькій області, як і в інших регіонах України, календарна обрядовість поділяється на зимовий, весняний, літній та осінній цикли.

1.1. Зимовий обрядовий цикл. Зимові свята є одними з найурочистіших та найбагатших за обрядовою символікою. Вони пов'язані з завершенням сільськогосподарського року, підбиттям підсумків минулого та очікуванням оновлення.

Різдво Христове займає центральне місце у зимовому циклі. У Запорізькій області поширеними є традиції колядування, виконання різдвяних пісень і вертепних вистав[24]. Особливе значення має родинна різдвяна вечеря, яка символізує єдність родини та спадкоємність поколінь. У сільських громадах зберігаються елементи стародавніх обрядових дій, пов'язаних із побажанням добробуту, здоров'я та щедрого врожаю.

Щедрий вечір (Маланка) супроводжується щедруванням та маскарадними діями. Для Запорізького регіону характерне поєднання класичних українських обрядових мотивів із південними фольклорними елементами, що проявляється у костюмах, піснях і жартівливих сценках. Це свято виконує важливу соціальну функцію, сприяючи згуртованості громади.

Водохреще символізує очищення та духовне оновлення. Традиція освячення води та обрядових купань особливо поширена у населених пунктах, розташованих поблизу річок, водосховищ і озер. У сучасних умовах Водохреще залишається одним із найбільш масових зимових свят.

1.2. Весняний обрядовий цикл. Весняні обряди пов'язані з пробудженням природи, початком польових робіт і відродженням життя. Вони символізують надію, оновлення та продовження роду.

Великдень є найважливішим святом весняного циклу. Для регіону характерні традиції писанкарства, освячення великодніх кошиків, а також виконання гаївок і весняних ігор. Писанка виступає символом життя, сонця та родючості, а її виготовлення передається з покоління в покоління.

Свято Юрія (6 травня) традиційно пов'язане з початком випасу худоби та активних польових робіт. Обряди цього дня спрямовані на забезпечення добробуту господарства, захист худоби та гарний урожай, що особливо важливо для аграрного регіону.

1.3. Літній обрядовий цикл. Літній цикл відзначається яскравою обрядовістю та активною участю молоді. У ньому поєднуються елементи давніх язичницьких вірувань і християнської традиції.

Свято Івана Купала є одним із найдавніших і найбільш символічних. У Запорізькій області збереглися традиції купальських вогнищ, плетіння вінків, виконання обрядових пісень і проведення ігор. Особливо ці традиції зберігаються у сільських громадах, де Купала виступає не лише святом, а й елементом культурної ідентичності. Петрів день символізує завершення купальського циклу та перехід до активного періоду літніх робіт. Це свято менш обрядове, проте має важливе значення в народному календарі.

1.4. Осінній обрядовий цикл. Осінні обряди пов'язані з завершенням сільськогосподарського року та подякою за врожай.

Обжинки є традиційним святом завершення жнив. Воно супроводжується обрядовими піснями, прикрашанням останнього снопа та громадськими

застіллями. Обжинки символізують вдячність землі за її плоди та єдність громади.

Особливе місце займає Покрова Пресвятої Богородиці, яка має для Запорізького краю глибоке історичне значення. Це свято тісно пов'язане з козацькою традицією, адже Покрова вважалася покровителькою запорізького козацтва. У сучасному контексті воно поєднує релігійний, історичний та патріотичний зміст.

2. Родинно-обрядові традиції. Родинно-обрядові традиції Запорізької області супроводжують ключові події життєвого циклу людини та відображають моральні цінності й соціальні норми громади.

Весільна обрядовість включає складний комплекс ритуалів — від сватання до весільного застілля. Обряди короваю, розплітання коси та прощання з дівочтвом мають символічне значення й підкреслюють перехід до нового соціального статусу.

Хрестини супроводжуються родинними зібраннями, обрядовими подарунками та символічним прийняттям дитини до громади. Поминальні традиції (Проводи, Гробки) відображають шанування предків і збереження історичної пам'яті, що є характерною рисою традиційної культури регіону[21].

2. Родинно-обрядові традиції (загальні). Весільні обряди: сватання, коровай, розплітання коси. Хрестини: родинні застілля, обрядові подарунки. Поминальні дні (Проводи, Гробки).

II. Святкові обряди за районами Запорізької області

1. Запорізький район (м. Запоріжжя, Хортиця)

Запорізький район, центром якого є місто Запоріжжя, посідає провідне місце у формуванні та збереженні святково-обрядової культури області. Святкові обряди цього району мають яскраво виражений козацько-історичний характер і часто реалізуються у формі реконструкцій, театралізованих дійств та масштабних фестивалів.

Особливу роль у збереженні та популяризації обрядової культури відіграє Національний заповідник «Хортиця», який виступає не лише історико-

культурним об'єктом, а й активним майданчиком для проведення традиційних і сучасних етнокультурних заходів. Завдяки поєднанню наукової достовірності та видовищності святкові обряди Запорізького району набувають форми культурного продукту, орієнтованого як на місцевих жителів, так і на туристів.

Центральним святом регіону є Свято Покрови Пресвятої Богородиці та День українського козацтва, які відзначаються 14 жовтня. У межах цих урочистостей проводяться козацькі молебні, символічні вшанування козацької спадщини, показові бойові мистецтва, кінні виступи та паради історичних реконструкторів.

Окреме місце у святково-обрядовій культурі району займають купальські обряди на острові Хортиця, які відзначаються поєднанням автентичних фольклорних елементів із театралізованими постановками. Обряди плетіння вінків, стрибків через вогнище, виконання обрядових пісень та хороводів набувають тут сценічної форми, що підвищує їхню привабливість для туристів і молодіжної аудиторії.

Важливу роль у культурному житті району відіграють фестивалі козацької культури, які охоплюють різні аспекти традиційної спадщини: народний спів, козацькі бойові мистецтва, ремесла, традиційну кухню та кінну культуру. Такі заходи сприяють не лише збереженню обрядовості, а й формуванню позитивного іміджу регіону як центру етнографічного та історико-культурного туризму[22].

2. Бердянський район (Азовське узбережжя)

Бердянський район, розташований на узбережжі Азовського моря, вирізняється своєю святково-обрядовою культурою, яка сформувалася під впливом морського способу життя, рибальських традицій та міжетнічних контактів. На відміну від козацько-історичної домінанти Запорізького району, тут святкові обряди мають виразну приазовську та сезонно-господарську спрямованість, тісно пов'язану з природними циклами, морським промислом і курортною специфікою території. Такі заходи виконують не лише культурну, а

й важливу туристичну функцію, сприяючи формуванню позитивного іміджу району як курортно-етнографічного осередку[22].

Таблиця 2.8.

Основні святково-обрядові традиції Бердянського району

Назва свят/обряду	Характеристика	Культурне значення
Свята початку та завершення рибальського сезону	Благословення праці рибалок, народні гуляння	Збереження приазовської рибальської традиції
Купальські свята	Вінки на воді, вогнища, обрядові пісні	Поєднання загальноукраїнських морських мотивів
Літні курортні фестивалі	Фольклор, ярмарки, гастрономічні заходи	Туристична привабливість і популяризація культури
Гастрономічні свята	Страви з риби та морепродуктів	Збереження локальної кулінарної спадщини

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Бердянськ як курортне місто відіграє ключову роль у трансформації традиційних свят у сучасні культурні події. Народні обряди тут часто адаптуються до формату фестивалів, що дозволяє поєднати автентичні елементи з потребами туристичної індустрії.

Міжетнічний склад населення Бердянського району (українці, греки, болгары, німці та інші народи) також відобразився у святково-обрядовій культурі[35]. Це проявляється у кулінарних традиціях, музичному супроводі свят та окремих обрядових елементах, що надає культурному життю району багатозарового характеру. Відмінною рисою Бердянського району є поєднання традиційної обрядовості з курортно-фестивальною моделлю святкування, що робить його важливим осередком розвитку етнографічного та культурно-подієвого туризму на Азовському узбережжі Запорізької області.

Мелітопольський район займає особливе місце у святково-обрядовій культурі Запорізької області завдяки поєднанню традиційної степової аграрної культури та багатонаціональної етнокультурної спадщини. Основу святково-обрядової системи Мелітопольського району становлять аграрні обряди, пов'язані з хліборобським календарем. Провідне місце серед них посідають

обжинки - свято завершення жнив, яке супроводжується урочистими діями, символічними обрядами подяки землі та прославленням праці хліборобів. У традиційних формах обжинків зберігаються елементи віншування господарів, обрядові пісні, плетіння вінків із колосся та спільні святкові застілля.

Важливу роль у культурному житті району відіграють також свята землі та хліба, які символізують зв'язок людини з природою, шанування землеробської праці та циклічність сільського життя.

Особливістю Мелітопольського району є активна присутність елементів грецької та болгарської культур у святково-обрядових практиках. Це проявляється у фольклорних піснях, танцях, музичних ритмах, а також у традиційній обрядовій кухні, що супроводжує святкові заходи.

Окреме місце у святково-обрядовій культурі району займають весільні обряди степового типу, які відзначаються масштабністю та тривалістю. Традиційні весілля супроводжуються багатоденними застіллями, колективними співами, обрядовими діями та залученням широкого кола родичів і громади. Такі весільні традиції виступають важливим механізмом збереження родинних і соціальних зв'язків, а також передачі культурної спадщини наступним поколінням.

Святково-обрядова культура Мелітопольського району є яскравим прикладом взаємодії різних етнокультурних традицій, що сформувалися в умовах степового простору та аграрного укладу життя. Саме багатонаціональний характер населення зумовив різноманіття форм святкувань і обрядових практик, які зберігають свою актуальність і сьогодні.

Відмінною рисою Мелітопольського району є виразний міжетнічний характер обрядовості, що поєднує українську аграрну традицію з культурними елементами інших народів. Це створює унікальний культурний ландшафт, який має значний потенціал для розвитку етнографічного та культурно-подієвого туризму в Запорізькій області.

4. Василівський район

Василівський район вирізняється своєю сформованою святково-обрядовою культурою, що сформувалася на перетині традиційної сільської культури та історико-садибних, дворянських і поміщицьких традицій. На відміну від козацько-історичної спрямованості Запорізького району чи аграрно-міжетнічного характеру Мелітопольського району, святкові обряди Василівського району мають більш стриманий, локальний і побутово-релігійний характер.

Храмові дні традиційно супроводжуються богослужіннями, спільними молитвами, громадськими зібраннями та родинними застіллями. Вони виконують не лише релігійну, а й соціальну функцію, сприяючи згуртуванню громади та підтримці локальних традицій.

Особливе місце у святковому календарі Василівського району посідають Покрова Пресвятої Богородиці та Великдень, які відзначаються у класичній сільській формі з дотриманням традиційних обрядів. На Великдень характерними є освячення кошиків, писанкарство, родинні відвідини та обрядові пісні, тоді як Покрова має не лише релігійне, а й культурно-історичне значення, пов'язане з українськими традиціями захисту та опіки громади.

Поєднання музейного простору з живими формами народної культури створює умови для інтеграції історико-архітектурної спадщини у сучасне культурне життя району[23].

Важливою складовою святково-обрядової культури Василівського району є осінні ярмарки, які мають глибокі історичні корені та поєднують елементи господарської, ремісничої та святкової діяльності. Під час ярмарків демонструються вироби народних майстрів, традиційні страви, результати сільськогосподарської праці, а також проводяться фольклорні виступи та тематичні заходи. Такі події сприяють збереженню ремісничих традицій і активізації місцевих громад.

Василівський район вирізняється своєю рідною святково-обрядовою культурою, що сформувалася на перетині традиційної сільської культури та історико-садибних, дворянських і поміщицьких традицій. На відміну від козацько-історичної спрямованості Запорізького району чи аграрно-міжетнічного характеру Мелітопольського району, святкові обряди Василівського району мають більш стриманий, локальний і побутово-релігійний характер.

Основа святково-обрядової культури району становлять релігійні храмові свята, які зберегли значення важливих подій у житті сільських громад. Храмові дні традиційно супроводжуються богослужіннями, спільними молитвами, громадськими зібраннями та родинними застіллями. Вони виконують не лише релігійну, а й соціальну функцію, сприяючи згуртуванню громади та підтримці локальних традицій.

Особливе місце у святковому календарі Василівського району посідають Покрова Пресвятої Богородиці та Великдень, які відзначаються у класичній сільській формі з дотриманням традиційних обрядів. На Великдень характерними є освячення кошиків, писанкарство, родинні відвідини та обрядові пісні, тоді як Покрова має не лише релігійне, а й культурно-історичне значення, пов'язане з українськими традиціями захисту та опіки громади.

Унікальною рисою святково-обрядової культури району є проведення фольклорних свят у музейному форматі, зокрема на території відомої садиби Попова. Цей палацово-садибний комплекс виступає майданчиком для реконструкції історичних свят, народних гулянь, ярмарків та культурних заходів, що відтворюють побут і традиції минулих століть..

Важливою складовою святково-обрядової культури Василівського району є осінні ярмарки, які мають глибокі історичні корені та поєднують елементи господарської, ремісничої та святкової діяльності. Під час ярмарків демонструються вироби народних майстрів, традиційні страви, результати сільськогосподарської праці, а також проводяться фольклорні виступи та

тематичні заходи. Такі події сприяють збереженню ремісничих традицій і активізації місцевих громад.

III. Узагальнення теми. Дана таблиця 2.9 систематизує основні різновиди святково-обрядової культури районів Запорізької області, виокремлюючи домінуючі обрядові форми та їхні характерні регіональні особливості. Вона засвідчує значну етнокультурну диференціацію області, зумовлену історичним розвитком, природно-географічними умовами та міжетнічними взаємовпливами. Аналіз таблиці дає змогу простежити, як у межах єдиного культурного простору співіснують козацько-історичні, аграрні, приазовські, релігійно-побутові та автентично-народні традиції, що в сукупності формують цілісну святково-обрядову систему регіону.

Таблиця 2.9.

Узагальнююча інформація

Райони	Домінуючі обряди	Ключова особливість
Запорізький	Козацькі, історичні	Реконструкції, Хортиця
Бердянський	Купальські, морські	Приазовська культура
Мелітопольський	Обжинки, міжетнічні	Багатокультурність
Василівський	Релігійні, садибні	Історичний побут
Пологівський	Календарні, родинні	Автентична традиція

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Реміснича культура Запорізької області формувалася під впливом особливих історико-географічних та соціальних чинників. Відкрите степове середовище, відсутність значних лісових ресурсів, козацьке прикордонне життя, а також активні міграційні процеси XIX–XX століть зумовили розвиток переважно утилітарних, господарсько-побутових і військових ремесел. Значну роль у становленні ремісничої традиції відіграв багатонаціональний склад населення краю, до якого входили українці, греки, болгары, німці, меноніти, татари та інші етнічні групи.

На відміну від західних і північних регіонів України (Карпати, Полісся), де домінують лісові, деревообробні та гірські ремесла (різьблення по дереву, бондарство, ліжникарство, ткацтво з вовни), у Запорізькій області провідними

стали ремесла, пов'язані з відкритим степовим простором, землеробством, скотарством і воєнно-козацькою традицією[24].

Характерною рисою регіону є розвиток металообробки та ковальства, що було необхідним для виготовлення знарядь праці, сільськогосподарського інвентарю, кінської упряжі та козацької зброї. Запорізьке ковальство вирізнялося практичністю, масивністю форм і мінімальним декоративним оздобленням, на відміну від більш орнаментованих виробів центральної України.

Важливе місце посідало гончарство, однак воно мало переважно утилітарний характер. Глиняний посуд виготовлявся для щоденного вжитку: горщики, макітри, миски, глечики. У порівнянні з Опішнею або Поділлям, запорізька кераміка відзначалася стриманістю кольорів і простотою орнаменту, що відповідало практичним потребам степового населення.

Розвиток ткацтва та вишивки у Запорізькій області мав обмежений характер через нестачу сировини та мобільний спосіб життя частини населення. Вишивка здебільшого виконувала побутову та обрядову функцію і вирізнялася простими геометричними або рослинними мотивами. У порівнянні з Полтавщиною чи Чернігівщиною, декоративність і символічна насиченість орнаментів була менш вираженою.

Окрему специфіку становлять ремесла, пов'язані з багатонаціональним впливом. Грецьке та болгарське населення сприяло розвитку садівництва, виноробства, обробки каменю та декоративно-ужиткових виробів. Німецькі та менонітські громади запровадили високий рівень ремісничої організації, столярства, будівельної справи й виробництва господарського обладнання.

Таким чином, ремесла Запорізької області мають виразну регіональну специфіку, що полягає у поєднанні козацько-військових, аграрно-господарських та міжетнічних традицій. У порівнянні з іншими регіонами України, вони менш орієнтовані на декоративність і символізм, але відзначаються функціональністю, практичністю та адаптованістю до умов південного степу.

I. Загальнообласні ремесла Запорізької області

1. Козацько-військові ремесла. Формування козацько-військових ремесел Запорізької області безпосередньо пов'язане з історією Запорізької Січі та функціонуванням регіону як прикордонної території. Упродовж кількох століть край виконував оборонну роль, що зумовило високий попит на спеціалізовані ремісничі вироби військового та господарського призначення. Саме тому козацько-військові ремесла досягли тут найвищого рівня розвитку та концентрації в межах України[25].

З метою систематизації основних напрямів козацько-військових ремесел Запорізької області доцільно подати їх у вигляді структурної схеми, що відображає функціональний взаємозв'язок між окремими видами ремісничої діяльності.

Подана схема відображає основні напрями козацько-військових ремесел Запорізької області, які формувалися як цілісна система матеріального забезпечення козацького побуту та військової діяльності. Кожен із напрямів виконував чітко визначену функцію, поєднуючи практичність, оборонні потреби та адаптацію до степових умов, що вирізняє ремісничу традицію регіону серед інших областей України.

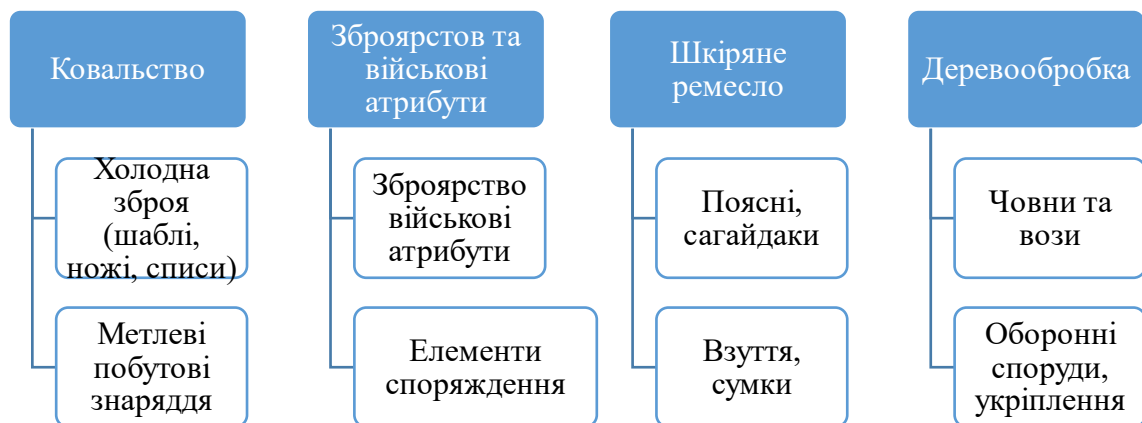

Рис. 2.8. Структура козацько-військових ремесел Запорізької області[11]

Провідне місце серед них посідало ковальство, яке мало яскраво виражений військовий характер. Запорізькі ковалі виготовляли шаблі, ножі,

наконечники списів, стріл, а також металеві елементи спорядження. Водночас ковальська справа охоплювала і створення побутових знарядь — сокир, серпів, підков, замків, що поєднувало військову та господарську функції ремесла.

Важливим складником козацької ремісничої традиції було виготовлення зброї та військових атрибутів, включаючи елементи захисного спорядження, піхви, гарматні деталі та допоміжне спорядження. Такі вироби відзначалися практичністю, міцністю та пристосованістю до умов степових бойових дій.

Значного розвитку набуло шкіряне ремесло, що забезпечувало козаків поясами, сагайдаками, чоботами, сумками та іншими елементами екіпірування[25]. Вироби зі шкіри вирізнялися функціональністю та довговічністю, а також мали декоративні елементи, які підкреслювали соціальний статус їх власника.

Не менш важливою була деревообробка, орієнтована на виготовлення човнів, возів, елементів укріплень, житлових і господарських споруд. Уміння працювати з деревиною дозволяло козакам швидко зводити оборонні споруди та забезпечувати мобільність військових загонів, що було критично важливо в умовах прикордонного степу.

Відмінність від інших областей України полягає в тому, що якщо в західних регіонах ковальство й суміжні ремесла мали переважно побутове або декоративне спрямування, то в Запорізькому краї вони були передусім військово-функціональними. Це надає ремеслам регіону особливого історико-етнографічного значення та робить їх унікальним елементом культурної спадщини півдня України.

2. Степове гончарство. Степове гончарство є одним із найдавніших і найпрактичніших видів традиційних ремесел Запорізької області, що сформувався під впливом природно-кліматичних умов південного степу та господарських потреб місцевого населення. На відміну від декоративно-орієнтованих гончарних осередків центральної та західної України, запорізька

гончарна традиція мала виразно утилітарний характер і була тісно пов'язана з повсякденним побутом селян і козацьких громад.

Для степового гончарства характерні прості, масивні форми виробів, що забезпечували їх міцність і довговічність. Основну частину асортименту складала горщики, глечики, макітри, діжки та великі посудини для зберігання води, зерна, молочних продуктів і харчових запасів. У посушливих умовах півдня особливої ваги набував посуд для збереження прохолоди води, що зумовлювало його специфічну форму та товщину стінок.

Декоративне оздоблення в степовому гончарстві використовувалося мінімально або взагалі було відсутнє. Найчастіше застосовувалися прості лінійні насічки, хвилясті смуги чи однотонне покриття ангобом. Такий підхід пояснюється не лише естетичними уподобаннями, а й прагматичним ставленням до речей, де головною цінністю була функціональність[25].

Рис. 2.9. ілюструє, що всі елементи степового гончарства - від форми до декору - підпорядковані утилітарній функції. Практичність виступає визначальним чинником, який формує зовнішній вигляд виробів і відрізняє запорізьку гончарну традицію від художньо орієнтованих центрів Опішні чи Косова.

Форма виробів	Декор	Призначення	Домінуюча функція
<ul style="list-style-type: none"> Прості, масивні 	<ul style="list-style-type: none"> Мінімальний або відсутній 	<ul style="list-style-type: none"> Зберігання води Зберігання зерна Молочні продукти 	<ul style="list-style-type: none"> Практичність

Рис. 2.9. Специфіка степового гончарства Запорізької області[37]

3. Ткацтво та килимарство південного типу. Ткацтво та килимарство Запорізької області належать до традиційних видів домашнього ремесла, що формувалися в умовах степового регіону та відображали особливості господарського укладу й світогляду місцевого населення.

Характерною рисою запорізького ткацтва є домінування геометричних орнаментів, що складаються з простих ліній, ромбів, смуг та повторюваних ритмічних елементів. Орнамента не перевантажена символікою й не має складних міфологічних значень, що було типовим для гірських районів.

Колористика килимів і тканин відзначається стриманою кольоровою гамою — переважають природні відтінки сірого, коричневого, темно-червоного, чорного. Основними матеріалами слугували вовна та конопляне волокно, що були доступними в умовах степового господарства[25].

З метою узагальнення особливостей ткацтва та килимарства південного типу доцільно подати їх структурну схему, яка відображає взаємозв'язок між орнаментом, матеріалами та функціональним призначенням виробів.

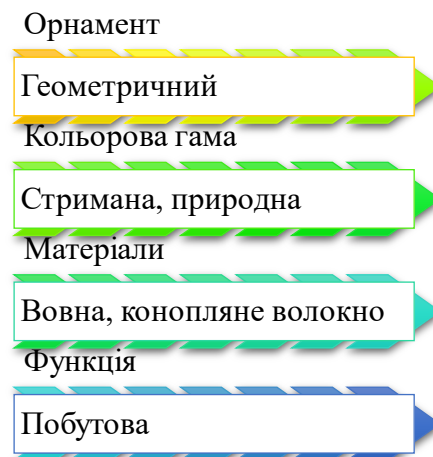

Рис. 2.10. Особливості ткацтва та килимарства південного типу[1]

Даний рисунок демонструє, що південне ткацтво Запорізької області орієнтоване насамперед на практичне використання. Простота орнаментів, обмежена кольорова палітра та натуральні матеріали формують стриманий, але функціональний художній образ, що відрізняє регіон від карпатського килимарства з його складною символікою та ритуальним змістом.

4. Рибальські ремесла. Рибальські ремесла є важливою складовою традиційної господарської культури Запорізької області, особливо її приазовської частини. Наявність узбережжя Азовського моря, річок і лиманів зумовила формування розвиненої системи рибальства, яке виконувало не лише

економічну, а й культурну функцію. На відміну від більшості регіонів України, де рибальство мало локальний або допоміжний характер, у Запорізькій області воно стало елементом регіональної ідентичності та повсякденного укладу життя.

Традиційні рибальські ремесла включали виготовлення знарядь лову, обробку та зберігання риби, а також передачу професійних знань у межах родинних і громадських спільнот. Особливо поширеними були різні типи сіток, пасток і кошів, пристосованих до умов Азовського моря. Значне місце посідали традиційні способи обробки риби - сушіння, в'ялення та копчення, рецепти яких передавалися з покоління в покоління.

Таблиця 2.10.

Основні рибальські ремесла Запорізької області

Напрямок ремесла	Характеристика	Культурне значення
Виготовлення сіток і пасток	Ручне плетіння з урахуванням місцевих умов лову	Формування професійної майстерності
Плетіння кошів для риби	Використання лози, очерету	Побутова та транспортна функція
Обробка риби	Сушіння, в'ялення, соління	Збереження продуктів
Копчення риби	Традиційні рецепти та способи	Елемент гастрономічної культури

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Наведена таблиця демонструє, що рибальські ремесла Запорізької області є комплексним явищем, яке поєднує виробничі навички, побутові потреби та культурні традиції. Саме їх системність і поширеність вирізняє регіон серед інших областей України, де рибальство має переважно допоміжний характер.

5. Аграрно-господарські ремесла. Аграрно-господарські ремесла Запорізької області сформувалися в умовах масштабного степового землеробства, що зумовило їх утилітарний і практичний характер. Родючі чорноземи та великі земельні угіддя вимагали надійних знарядь праці, засобів транспортування врожаю та спеціальних форм зберігання сільськогосподарської продукції. На відміну від регіонів із дрібним селянським господарством, у Запорізькому краї ремесла були орієнтовані на значні обсяги виробництва.

Систематизація аграрно-господарських ремесел дозволяє чітко простежити їх зв'язок із господарською специфікою степового регіону, що відображено в таблиці нижче.

Таблиця 2.11.

Аграрно-господарські ремесла Запорізької області

Вид ремесла	Основні вироби	Призначення
Деревообробка	Возі, ярма, плуги	Обробка землі, перевезення
Соломоплетіння	Кошики, капелюхи, прикраси	Побутове та обрядове використання
Зерноховища	Скрині, комори, засіки	Тривале зберігання врожаю

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Таблиця відображає тісний зв'язок аграрно-господарських ремесел із потребами великомасштабного землеробства. Саме орієнтація на продуктивність і довговічність відрізняє ремісничу культуру Запорізької області від регіонів із дрібнішими формами господарювання.

II. Ремесла за районами Запорізької області. Регіональна специфіка ремісничих традицій Запорізької області проявляється не лише в загальнообласних видах ремесел, а й у чітких локальних особливостях, зумовлених історією заселення, природними умовами, господарською спеціалізацією та сучасною туристичною інфраструктурою окремих районів. У межах області сформувалися різні моделі збереження та відтворення ремісничої спадщини - від музейно-реконструкторських форм до живих побутових і гастрономічних практик.

1. Запорізький район (Запоріжжя, Хортиця). Запорізький район, ядром якого є місто Запоріжжя та острів Хортиця, займає особливе місце в ремісничій картині області. Більшість традиційних ремесел функціонує не як елемент повсякденного побуту, а як складова історичної реконструкції, музейної діяльності та туристичних показів.

Домінуючими є козацьке ковальство, виготовлення реплік холодної зброї (шаблі, списи, ножі), різьблення по дереву, створення елементів козацького побуту та реконструкція човнів-«чайок», що символізують військово-морську

культуру Запорозької Січі. Окреме місце займає гутництво, яке представлено обмежено й переважно в демонстраційному, історичному форматі.

Рис. 2.11. демонструє, що ремесла Запорізького району виконують насамперед культурно-репрезентативну функцію, транслуючи образ козацької цивілізації через музейні експозиції, фестивалі та реконструкторські заходи. Таким чином, реміснича діяльність тут є складовою етнографічного туризму та формування регіонального бренду.

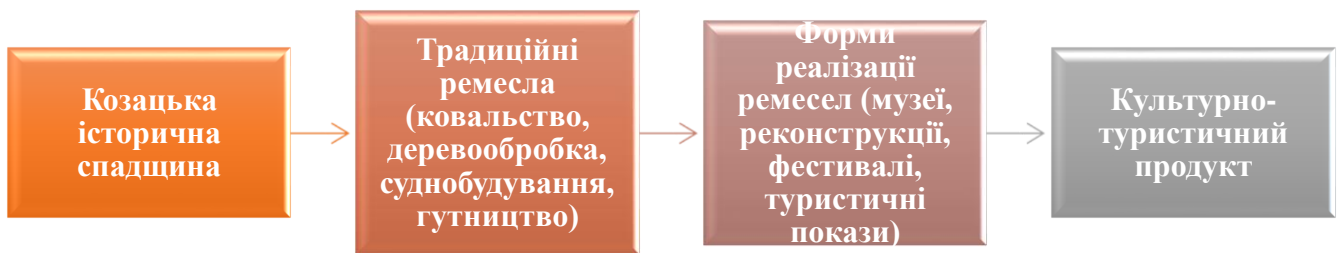

Рис. 2.11. Ремісничий комплекс Запорізького району[1]

Район вирізняється: орієнтацією на історичну реконструкцію, символічне відтворення ремесел та їх інтеграцію в туристично-освітній простір.

2. Бердянський район. Бердянський район характеризується зовсім іншим типом ремісничої культури, сформованої під впливом Азовського моря, рибальства та курортного способу життя. Тут ремесла мають більш прикладний і побутовий характер, водночас активно інтегруючись у туристичну інфраструктуру регіону.

Провідне місце посідають рибальські ремесла, пов'язані з виготовленням сіток, пасток, кошів, а також обробкою та приготуванням риби за традиційними приазовськими рецептами. Значного поширення набули соломоплетіння та лозоплетіння, що використовуються як для побутових потреб, так і для створення сувенірної продукції.

Основні види ремесел Бердянського району та їх туристичне значення доцільно систематизувати у вигляді таблиці.

Таблиця 2.12.

Домінуючі ремесла Бердянського району

Вид ремесла	Характеристика	Туристичне значення
Рибальські снасті	Сітки, пастки, коші	Демонстрацій традиційного промислу
Соломоплетіння	Кошики, капелюхи, декор	Сувенірна продукція
Лозоплетіння	Побутові та декоративні вироби	Майстер-класи для туристів
Приазовська гастрономія	Рибні страви, традиційні рецепти	Гастрономічний туризм

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Таблиця відображає тісний зв'язок ремесел Бердянського району з курортно-туристичною спеціалізацією регіону. На відміну від Запорізького району, де домінує реконструкторська модель, тут ремесла є живою частиною сучасного побуту та туристичного сервісу.

Район вирізняється: поєднанням традиційних ремесел із рекреаційною та гастрономічною інфраструктурою, що підсилює його туристичну привабливість.

3. Мелітопольський район. Мелітопольський район вирізняється складною міжетнічною структурою ремісничої культури, що сформувалася внаслідок історичних міграційних процесів та компактного проживання представників різних національних громад. Тут традиційні українські степові ремесла поєднуються з елементами грецької, болгарської та інших культур, утворюючи своєрідну ремісничу палітру, нетипову для більшості регіонів України.

Серед домінуючих ремесел важливе місце займає гончарство, яке орієнтоване на створення функціонального посуду для сільського побуту, а також килимарство степового типу, що відзначається стриманою кольоровою гамою та геометризаними мотивами. Поширеною є народна вишивка, в орнаментиці якої простежуються мотиви степової символіки та міжкультурні запозичення. Окрему групу становлять ремесла національних громад, де використовуються характерні орнаментальні елементи, техніки та колористика.

Рис. 2.12 ілюструє процес взаємопроникнення традицій різних етнічних груп, у результаті чого формується унікальний ремісничий комплекс. Така

міжетнічна взаємодія збагачує художні форми та підвищує культурну цінність ремесел району, створюючи передумови для розвитку етнографічного та культурно-пізнавального туризму.

Район вирізняється: міжетнічною ремісничою палітрою, що формує унікальний культурний образ південно-степового регіону.

Рис. 2.12. Міжетнічна структура ремесел Мелітопольського району[1]

4. Василівський район. Василівський район характеризується особливим типом ремісничої культури, сформованої на перетині селянських традицій та дворянсько-садибної спадщини. Значний вплив на розвиток ремесел справила наявність історичних садиб і маєтків, зокрема комплексу садиби Попова, що визначило специфіку декоративно-ужиткового мистецтва регіону.

Домінуючими є декоративно-ужиткові ремесла, пов'язані з оформленням інтер'єру та побуту, художня обробка дерева, а також садибні ремесла, які включають елементи традиційної побутової архітектури, меблів та декоративних деталей. Важливу роль відігравали ярмаркові промисли, що сприяли поширенню ремісничої продукції та формуванню локальних торгово-культурних центрів.

Основні напрями ремісничої діяльності Василівського району та їх функціональне призначення подано в таблиці.

Таблиця 2.13.

Домінуючі ремесла Василівського району

Вид ремесла	Основні риси	Культурне значення
Декоративно-ужиткове мистецтво	Побутові та інтер'єрні вироби	Формування естетики садиби
Художня обробка дерева	Меблі, декоративні елементи	Поєднання практичності й декору
Садибні ремесла	Архітектура, інтер'єри	Збереження дворянської спадщини
Ярмаркові промисли	Продаж ремісничих виробів	Розвиток локальної економіки

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Таблиця демонструє, що ремесла Василівського району виконували не лише утилітарну, а й репрезентативну функцію, відображаючи соціальну структуру та культурні орієнтири населення. Поєднання селянських і дворянських традицій формує унікальний ремісничий образ району в межах Запорізької області.

5. Пологівський район. Пологівський район є одним із найбільш консервативних у культурному сенсі регіонів Запорізької області, де побутові ремесла збереглися у майже незмінному вигляді та продовжують функціонувати як складова щоденного життя. Віддаленість від великих промислових центрів і переважно аграрний характер господарства сприяли тривалому збереженню традиційних форм народної культури.

Провідне місце у ремісничій структурі району займає ткацтво, орієнтоване на виготовлення домотканих полотен для одягу, рушників і побутових тканин[31]. Народна вишивка представлена стриманими орнаментами, характерними для степового регіону, з переважанням геометричних мотивів і природної кольорової гами. Поширеним є соломоплетіння, що використовувалося для створення господарських і побутових виробів — кошиків, капелюхів, ємностей для зберігання продуктів.

Особливе значення має виготовлення традиційного одягу, яке поєднує ткацтво, вишивку та кравецькі навички. Одяг створювався переважно для власного користування, що зумовило високу автентичність форм, матеріалів і

технік. Саме комплексність побутових ремесел дозволяє розглядати Пологівський район як осередок збереження традиційної селянської культури степової України[25].

Рис. 2.13 демонструє цілісність ремісничої системи Пологівського району, де окремі види ремесел не існують ізольовано, а доповнюють одне одного. Ткацтво забезпечує матеріальну основу для виготовлення одягу, вишивка виконує декоративну та ідентифікаційну функції, а соломоплетіння задовольняє господарські потреби селянського побуту. У сукупності ці ремесла формують завершений комплекс традиційної культури, що зберіг автентичні риси степової України.

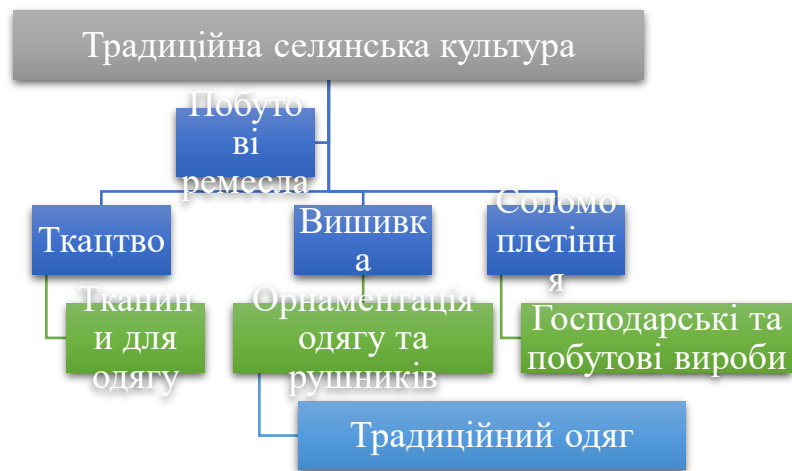

Рис. 2.13. Структура традиційних ремесел Пологівського району[1]

Район вирізняється: найвищим рівнем автентичності та збереженості побутових ремесел, які функціонують не лише як елемент культурної спадщини, а й як жива традиція повсякденного життя.

III. Узагальнюючі відмінності Запорізької області

Таблиця 2.14.

Узагальнююча інформація

Ознака	Запорізька область	Інші регіони України
Тип ремесел	Степові, військові	Лісові, гірські
Орієнтація	Утилітарна	Декоративно-ритуальна
Етнічний вплив	Багатонаціональний	Переважно моноетнічний
Туристичний формат	Реконструкції, фестивалі	Майстерні, музеї

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Порівняльний аналіз ремісничих традицій Запорізької області та інших регіонів України (див. табл. «Узагальнюючі відмінності Запорізької області») дозволяє чітко окреслити регіональну специфіку цього краю. Як показано в таблиці, для Запорізької області характерне домінування степових і військово-господарських ремесел, що сформувалися в умовах відкритого південного простору та козацького прикордоння, тоді як в інших регіонах України переважають лісові й гірські ремісничі традиції.

Таблиця також відображає суттєві відмінності в етнічному чиннику формування ремесел. Запорізька область вирізняється багатонаціональним впливом, що зумовив різноманітність орнаментів, технік і форм, тоді як для інших регіонів більш типовим є переважно моноетнічний характер ремісничої традиції. Отже, узагальнюючі дані таблиці підтверджують, що ремесла Запорізької області формують самобутню регіональну модель, у якій поєднуються степове середовище, козацька традиція та багатокультурні впливи, що чітко відрізняє її від інших регіонів України.

2.3. Втрати етнографічного туристичного потенціалу Запорізького краю внаслідок повномасштабної війни

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила системний, багатовимірний та тривалий вплив на всі сфери суспільного життя, зокрема й на розвиток етнографічного туризму Запорізької області. Регіон опинився серед найбільш постраждалих територій унаслідок активних бойових дій, часткової тимчасової окупації, руйнування інфраструктури та порушення культурно-туристичних зв'язків.

Насамперед значних втрат зазнала матеріальна складова етнографічного туристичного потенціалу. Руйнування або пошкодження музейних комплексів, історико-культурних об'єктів, закладів культури, садиб народної архітектури та

туристичної інфраструктури призвели до фактичного припинення функціонування багатьох осередків етнографічного туризму. Особливо вразливими виявилися території, що перебували або перебувають у зоні бойових дій чи тимчасової окупації, де доступ до пам'яток[26].

I. Територіальний чинник впливу війни

1. Окупація та зона бойових дій. Визначальним фактором втрати етнографічного туристичного потенціалу Запорізької області в умовах повномасштабної війни став територіальний чинник, пов'язаний із тимчасовою окупацією окремих районів та перетворенням значної частини регіону на зону бойових дій або прифронтову територію. Саме просторове розміщення етнографічних ресурсів зумовило нерівномірний, але надзвичайно глибокий негативний вплив війни на галузь.

Найбільш вразливими виявилися Мелітопольський і Бердянський райони, які опинилися на тимчасово окупованих територіях. Втрата контролю над територіями призвела до повного припинення туристичної діяльності, неможливості організації екскурсій, фестивалів, обрядових дій та дослідницьких експедицій.

Водночас Василівський і Пологівський райони, які опинилися в зоні активних бойових дій або в безпосередній близькості до лінії фронту, зазнали постійної загрози обстрілів, руйнувань і вимушеної евакуації населення.

Таким чином, територіальний чинник став базовим руйнівним елементом, що не лише зупинив етнографічний туризм у регіоні, а й поставив під загрозу збереження самої культурної спадщини.

II. Вплив війни на матеріальну етнографічну спадщину

1. Руйнування та пошкодження об'єктів. Повномасштабна війна спричинила масштабні втрати матеріальної етнографічної спадщини Запорізької області, яка є фундаментальною основою розвитку етнографічного туризму. Унаслідок бойових дій, обстрілів, окупації та мародерства було пошкоджено або

повністю зруйновано численні музеї, будинки культури, історичні садиби та об'єкти традиційної забудови.

Особливо відчутними стали втрати традиційних ремісничих майстерень, що виконували не лише виробничу, а й освітньо-туристичну функцію. Руйнування таких осередків призвело до зникнення простору, де відбувалася передача ремісничих навичок, демонстрація традиційних технологій і безпосередня взаємодія туристів із носіями культури.

Ключова проблема полягає в тому, що етнографічний туризм без матеріальної спадщини втрачає свою просторову та предметну основу. Навіть за умови збереження окремих нематеріальних елементів культури, відсутність фізичних об'єктів істотно знижує можливості їх туристичної інтерпретації, музеєфікації та популяризації. Це суттєво ускладнює перспективи післявоєнного відновлення етнографічного туризму в Запорізькій області та потребує комплексних програм реконструкції й культурної реабілітації регіону[26].

2. Розграбування та переміщення культурних цінностей. Окрім фізичного руйнування об'єктів культурної інфраструктури, суттєвих втрат етнографічний туристичний потенціал Запорізької області зазнав унаслідок розграбування та примусового переміщення культурних цінностей з тимчасово окупованих територій. Цей процес має не лише матеріальний, а й глибокий культурно-історичний вимір, адже стосується знищення або привласнення елементів колективної пам'яті регіону.

Особливо болючими є втрати унікальних артефактів народної культури, які мають локальне походження й нерідко існували в одному екземплярі.

Наслідком системного розграбування культурних цінностей стало порушення безперервності культурної пам'яті, оскільки етнографічна спадщина виконує роль посередника між поколіннями.

Таким чином, розграбування та переміщення культурних цінностей не лише поглибили кризу туристичної галузі Запорізької області, а й створили довгострокові ризики для збереження етнокультурної ідентичності регіону, що

потребує подальших міжнародних і державних механізмів захисту та повернення культурної спадщини.

III. Вплив війни на нематеріальну культурну спадщину. Нематеріальна культурна спадщина є особливо вразливою до наслідків воєнних конфліктів, оскільки вона існує не у формі матеріальних об'єктів, а через живу практику - традиції, обряди, знання, навички та форми колективної пам'яті. Повномасштабна війна в Україні призвела до глибоких трансформацій у сфері нематеріальної етнографічної спадщини Запорізької області, що безпосередньо позначилося на можливостях розвитку етнографічного туризму в регіоні.

1. Переривання традицій. Одним із ключових наслідків війни стало переривання традиційної обрядово-святкової та ремісничої практики[58]. Через окупацію територій, активні бойові дії та небезпеку для населення було припинено проведення локальних свят, ярмарків, фестивалів і традиційних громадських зібрань, які раніше виступали основними майданчиками для відтворення нематеріальної спадщини.

Особливо критичним є руйнування традиційної системи передачі ремесел «від майстра до учня», яка в Запорізькому краї базувалася на безпосередньому контакті, тривалому навчанні та включеності у локальне культурне середовище. Умови війни фактично зупинили цей процес, що створює загрозу втрати унікальних знань і навичок.

Особливо вразливими виявилися усні традиції, локальні обряди та ремесла малих громад, які не мають письмової фіксації й існують виключно в межах конкретного соціокультурного середовища. Рис. 2.14. ілюструє причинно-наслідковий ланцюг, у межах якого війна виступає тригером поступового руйнування механізмів відтворення нематеріальної культурної спадщини. Втрата колективної участі є ключовою ланкою, без якої традиції не можуть функціонувати повноцінно.

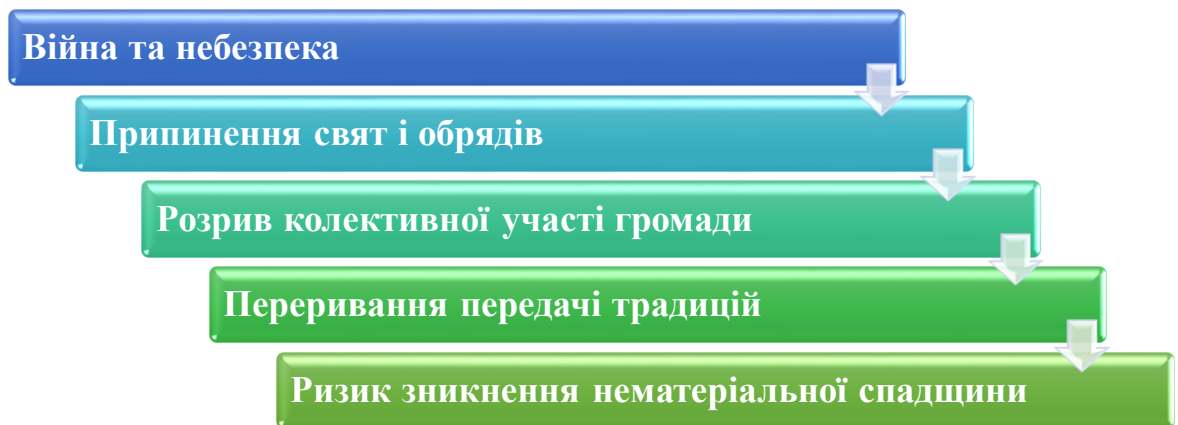

Рис. 2.14. Вплив війни на безперервність нематеріальних традицій[1]

2. Витіснення та міграція носіїв культури. Іншим суттєвим чинником негативного впливу війни стало вимушене переселення носіїв нематеріальної культурної спадщини[37]. Унаслідок міграційних процесів відбулося порушення природного середовища існування традицій, адже нематеріальна спадщина тісно пов'язана з конкретним простором, ландшафтом і соціальними зв'язками. Переміщення носіїв культури в інші регіони або країни ускладнило відтворення традицій у їх автентичному вигляді.

Для етнографічного туризму Запорізької області це означає втрату локальної унікальності та ослаблення регіональної ідентичності[26].

Рис. 2.15. Міграція носіїв культури та її наслідки[43]

Рис. 2.15 відображає, як міграція носіїв культури впливає не лише на збереження нематеріальної спадщини, а й на здатність регіону використовувати її як ресурс розвитку етнографічного туризму в післявоєнний період.

IV. Трансформація етнографічного туризму під впливом війни

Повномасштабна війна зумовила докорінну трансформацію форм функціонування етнографічного туризму Запорізької області. Умови безпеки, територіальні втрати та руйнування інфраструктури призвели до неможливості реалізації традиційної моделі етнографічного туризму, що базувалася на фізичному відвідуванні об'єктів культурної спадщини, участі у святково-обрядових заходах та безпосередньому контакті з носіями традицій.

1. Фактична зупинка класичного етнографічного туризму

Класичний етнографічний туризм, який передбачає подорожі до етнографічних регіонів, музеїв, заповідників, участь у фестивалях та традиційних обрядах, у Запорізькій області фактично припинив своє функціонування. Основною причиною цього стала відсутність безпечних туристичних маршрутів, оскільки значна частина території області перебуває в зоні бойових дій або під окупацією.

Таблиця 2.15

Наслідки війни для класичного етнографічного туризму Запорізької області

Сфера впливу	Прояв наслідків
Туристичні маршрути	Відсутність безпечних шляхів, закриття доступу
Інфраструктура	Закриті музеї, садиби, культурні центри
Туристичні потоки	Припинення внутрішнього та міжнародного туризму
Подієвий туризм	Скасування фестивалів, свят, ярмарків

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Наведені у таблиці чинники свідчать про системний характер кризи етнографічного туризму, адже порушено всі його ключові складові - просторову, інституційну та соціокультурну.

2. Перехід до альтернативних форм збереження етнокультури. Попри глибоку кризу, війна водночас стала каталізатором пошуку нових форм збереження та репрезентації етнокультурної спадщини.

Одним із ключових напрямів стала цифровізація етнографічної спадщини, яка дозволила частково компенсувати втрату традиційних форм туризму[44]. Створення онлайн-архівів, віртуальних музеїв, цифрових екскурсій та дистанційних майстер-класів сприяє збереженню культурної пам'яті та забезпечує доступ до неї ширшій аудиторії, незалежно від географічного розташування.

Таблиця 6

Альтернативні форми збереження етнокультури в умовах війни

Напрямок	Основні форми реалізації	Значення
Цифровізація спадщини	Онлайн-архіви, віртуальні музеї, дистанційні майстер-класи	Збереження та популяризація культури без фізичної присутності
Діяльність ВПО майстрів	Робота у нових регіонах, участь у ярмарках, освітніх проектах	Поширення запорізьких традицій поза регіоном
Культурна адаптація	Поєднання локальних традицій із новим соціокультурним середовищем	Формування оновлених форм етнокультурної ідентичності

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Водночас слід зазначити, що альтернативні форми не можуть повністю замінити класичний етнографічний туризм, адже вони позбавлені просторової автентичності та живого середовища побутування традицій.

Таким чином, трансформація етнографічного туризму Запорізької області під впливом війни має подвійний характер: з одного боку - це глибока криза та фактична зупинка традиційних форм туризму, з іншого - формування нових моделей збереження й репрезентації етнокультурної спадщини, які можуть стати важливим ресурсом відновлення регіону у майбутньому.

V. Зміна ідентичності та наративів етнографічного туризму

Повномасштабна війна стала не лише фактором фізичних втрат етнографічного туристичного потенціалу Запорізької області, а й потужним каталізатором глибинних змін у сфері культурної ідентичності та смислових наративів, пов'язаних з етнографічним туризмом[28]. У сучасних умовах етнографічний туризм поступово трансформується з інструмента пізнання

традиційної культури у засіб осмислення історичного досвіду, національної ідентичності та колективної пам'яті.

1. Посилення української ідентичності. Війна Російської Федерації проти України суттєво вплинула на процеси самоідентифікації населення Запорізького краю. В умовах збройного протистояння значно актуалізувалася українська національна ідентичність, яка почала відігравати ключову роль у культурному та символічному просторі регіону. Особливе місце у цьому процесі посіла козацька спадщина Запорізького краю, що історично асоціюється з боротьбою за свободу, самоврядування та захист рідної землі[26].

Одночасно війна сприяла зростанню інтересу до українських традицій загалом - народних свят, обрядів, пісень, ремесел - як до маркерів культурної приналежності та духовної єдності. Етнографічний туризм у цьому контексті набуває ідеологічного виміру, стаючи інструментом утвердження української культурної самобутності та протидії чужим наративам.

2. Формування «етнографії війни». Поряд із посиленням традиційних елементів української ідентичності в умовах війни поступово формується новий феномен - «етнографія війни», який поєднує традиційну народну культуру з досвідом сучасних воєнних подій. Цей напрям відображає процес адаптації етнокультурних практик до нових історичних реалій та фіксує трансформації колективної пам'яті.

Водночас з'являються нові елементи народної культури, які виникають безпосередньо в умовах війни: пісні, присвячені захисникам України, нові символи, меморіальні практики, локальні ритуали пам'яті. Ці явища ще не мають усталених форм, проте вже сьогодні можуть розглядатися як складова нематеріальної культурної спадщини сучасного етапу[27].

Для етнографічного туризму це означає розширення тематичних меж: у майбутньому туристичні маршрути та програми можуть включати не лише традиційну етнографію, а й культурну спадщину війни - місця пам'яті, оновлені обрядові практики, сучасний фольклор. Таким чином, етнографічний туризм

поступово перетворюється на простір осмислення не лише минулого, а й сучасної історії України.

VI. Вплив війни за районами Запорізької області. Вплив повномасштабної війни на етнографічний туризм Запорізької області має яскраво виражений територіальний характер. Інтенсивність бойових дій, ступінь окупації та близькість до лінії фронту зумовили нерівномірні втрати етнографічного потенціалу в різних районах області. Для систематизації цих процесів доцільно узагальнити вплив війни на етнографічний туризм за районами Запорізької області (табл. 1).

Таблиця 2.17.

Вплив війни на етнографічний туризм за районами Запорізької області

Район	Вплив війни на етнографічний туризм
Запорізький	Часткове збереження культурної діяльності, переорієнтація на онлайн формати
Бердянський	Повна зупинка через окупацію
Мелітопольський	Втрата доступу до ключових об'єктів етнокультури
Василівський	Руйнування інфраструктури, відтік носіїв традицій
Пологівський	Знищення локальних осередків народної культури

- систематизовано автором на основі електронних ресурсів [1]

Як видно з таблиці, Запорізький район перебуває у відносно кращому становищі порівняно з іншими територіями області. Етнографічна діяльність у районі значною мірою переорієнтувалася на онлайн-формати: віртуальні екскурсії, цифрові виставки, дистанційні майстер-класи, освітні заходи.

Натомість Бердянський район, який перебуває під тимчасовою окупацією, зазнав практично повної зупинки етнографічного туризму. Втрата контролю над територією унеможливила будь-яку туристичну, культурну чи наукову діяльність. Етнографічні об'єкти, музеї, культурні простори опинилися поза доступом українських фахівців, а частина з них зазнала розграбування або ідеологічного перекручення. У таких умовах етнографічний туризм у районі фактично припинив існування як організоване явище.

Подібна ситуація спостерігається і в Мелітопольському районі, де війна призвела до втрати доступу до ключових об'єктів етнокультурної спадщини. Це

створює серйозні ризики втрати локальної ідентичності та безперервності культурної пам'яті.

Василівський район зазнав значних руйнувань унаслідок активних бойових дій. Знищення туристичної та культурної інфраструктури, пошкодження закладів культури й житлового фонду спричинили масовий відтік населення, зокрема носіїв традиційної культури.

Найбільш критичною є ситуація у Поголівському районі, де внаслідок воєнних дій відбулося фактичне знищення локальних осередків народної культури. Руйнування населених пунктів, вимушене переселення мешканців та знищення культурних просторів призвели до втрати унікальних локальних традицій.

Отже, аналіз впливу війни за районами Запорізької області свідчить про глибоку територіальну диференціацію наслідків. Відносна адаптація Запорізького району контрастує з повною деградацією етнографічного туризму на окупованих та прифронтових територіях. Це зумовлює необхідність розробки диференційованих стратегій відновлення етнографічного туризму у післявоєнний період з урахуванням ступеня втрат, збереженості культурних ресурсів та потенціалу локальних громад.

VII. Узагальнюючі висновки. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала визначальним чинником руйнування системи етнографічного туризму Запорізької області. Відсутність безпечного доступу до об'єктів спадщини, руйнування туристичних маршрутів і припинення міжнародних та внутрішніх туристичних потоків позбавили галузь її просторової та економічної основи.

Війна спричинила суттєві матеріальні втрати етнографічної спадщини, зокрема знищення або пошкодження музеїв, садиб, будинків культури та ремісничих майстерень, а також втрату унікальних експозицій і колекцій. Не менш критичними стали втрати нематеріальної культурної спадщини:

переривання традицій, зникнення локальних свят і обрядових практик, розпад системи передачі ремесел та вимушена міграція носіїв традиційної культури.

Водночас війна виступила не лише чинником руйнування, а й каталізатором глибокого переосмислення регіональної ідентичності. Актуалізація козацької спадщини, зростання інтересу до українських традицій як символу опору та поступове витіснення імперських і радянських наративів сприяли формуванню нових культурних смислів. У цих умовах етнографічна спадщина Запорізького краю почала осмислюватися не лише як туристичний ресурс, а як важливий елемент національної стійкості та самоідентифікації.

Отже, у післявоєнний період етнографічний туризм Запорізької області має потенціал трансформуватися з постраждалої галузі у інструмент культурної реабілітації, відновлення історичної пам'яті та регіонального розвитку. За умови цілеспрямованої державної політики, підтримки локальних громад і використання сучасних форматів популяризації спадщини, етнографічний туризм може відіграти ключову роль у відновленні культурного ландшафту Запорізького краю та його інтеграції у післявоєнний культурно-туристичний простір України.

Висновки до розділу 2

Етнокультурний простір Запорізької області характеризується поєднанням матеріальної та нематеріальної спадщини, які взаємодіють між собою та формують цілісне культурне середовище[60]. Історико-архітектурні пам'ятки, музеї, етнографічні садиби й меморіальні комплекси доповнюються живими традиціями, обрядами, фольклором, народними ремеслами та святково-обрядовою культурою.

Важливою рисою етнокультурного розвитку регіону є його поліетнічність[59]. Українці, болгари, греки, німці-меноніти, євреї та інші етнічні спільноти залишили помітний слід у культурному ландшафті області. Це відображається у святкових традиціях, побуті, архітектурі, гастрономії та формах господарювання.

Аналіз туристичних об'єктів і маршрутів показав, що саме вони є ключовим інструментом практичної реалізації етнокультурного потенціалу регіону. Острів Хортиця, музеї, етнографічні садиби, культурні центри громад та локальні історико-культурні об'єкти створюють основу для розвитку етнографічного туризму. Особливого значення набувають інтерактивні форми подачі матеріалу - майстер-класи, обрядові дійства, дегустації традиційних страв і безпосередня взаємодія з носіями культури, що забезпечує глибше занурення туристів у культурне середовище.

Територіальний аналіз адміністративних районів Запорізької області показав, що кожен із них має власний етнокультурний образ і специфічні можливості для розвитку етнографічного туризму. Бердянський район вирізняється приазовською культурою та морськими традиціями, що створює умови для поєднання курортного й етнографічного туризму. Василівський район поєднує історико-архітектурну спадщину з традиційною сільською культурою та багатонаціональними впливами. Запорізький район, з центром у місті Запоріжжі та островом Хортиця, є потужним осередком козацької спадщини та подієвого етнографічного туризму. Мелітопольський район вирізняється археологічною спадщиною світового значення й степовими культурними традиціями, а Пологівський район зберіг автентичні риси традиційної української сільської культури, фольклору та народної кухні.

Таким чином, Запорізька область має значний і різноплановий потенціал для розвитку етнографічного туризму. Поєднання унікальної козацької спадщини, поліетнічного культурного середовища, різноманіття регіональних традицій і святково-обрядової культури створює міцну основу для формування конкурентоспроможних туристичних продуктів. У післявоєнний період етнографічний туризм може стати не лише важливим напрямом туристичної діяльності, а й дієвим інструментом культурного відродження, збереження спадщини та соціально-економічного розвитку Запорізького краю

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Ресурсний потенціал сталого розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області та його специфіка в післявоєнний період

Ресурсний потенціал є фундаментальною основою розвитку етнографічного туризму, оскільки саме наявність та якість культурних, історичних і соціальних ресурсів визначають можливості формування туристичних продуктів. Запорізька область характеризується значним різноманіттям етнокультурних ресурсів, що сформувалися внаслідок складних історичних процесів, міграційних хвиль та взаємодії різних етнічних груп. У післявоєнний період значення цих ресурсів суттєво зростає, адже етнографічний туризм може виконувати не лише економічну, а й відновлювальну, культурно-консолідаційну функцію.

Запорізька область є одним із регіонів України, де етнографічна різноманітність має чітко виражений характер. Історично територія регіону була простором співіснування українців, запорозьких козаків, болгар, німців, греків, євреїв, татар та інших етнічних груп. Це зумовило формування унікального культурного середовища, яке відображається у побуті, архітектурі, традиціях і формах господарювання. Саме поліетнічність є ключовою специфічною рисою ресурсного потенціалу етнографічного туризму Запорізької області.

Козацька тематика залишається одним із найпривабливіших напрямів етнографічного туризму, оскільки поєднує історичну пам'ять, національну ідентичність та емоційний вплив на відвідувачів.

Нематеріальні етнографічні ресурси регіону мають не менш важливе значення. Народні ремесла, традиційні свята, музика та танці є живими формами культурної спадщини, що зберігаються завдяки діяльності місцевих громад.

Водночас слід зазначити, що післявоєнна ситуація суттєво вплинула на стан ресурсного потенціалу. Частина об'єктів культурної спадщини зазнала пошкоджень або перебуває в зоні обмеженого доступу, що ускладнює їх використання в туристичних цілях.

Матеріальні ресурси етнографічного туризму представлені історико-культурними пам'ятками, музеями, традиційною забудовою, сакральними об'єктами та елементами культурного ландшафту. Вони створюють візуальну та просторову основу туристичного досвіду. У Запорізькій області до цієї групи належать об'єкти, пов'язані з козацькою історією, а також спадщина національних меншин, що проявляється у плануванні поселень, архітектурних формах та господарських спорудах. У післявоєнний період значна частина матеріальних ресурсів потребує інвентаризації, консервації або реставрації, що обмежує можливості їх безпосереднього використання, але водночас актуалізує питання пріоритетності збереження культурної спадщини[28].

Нематеріальні ресурси є більш гнучкими та адаптивними до кризових умов. Вони включають традиційні знання, обрядовість, усну народну творчість, народну музику, танці та ремесла. Для етнографічного туризму саме нематеріальна складова створює ефект автентичності та емоційного занурення. Проведення локальних свят, фестивалів, майстер-класів та реконструкцій традицій дозволяє підтримувати культурну спадщину навіть за умов обмеженого доступу до матеріальних об'єктів.

Специфікою післявоєнного розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області є переорієнтація з масових форм туризму на локальні та нішеві формати. Зростає інтерес до малих групових турів, культурно-пізнавальних маршрутів, волонтерського та меморіального туризму, що органічно поєднується з етнографічною тематикою[31].

Попри значний ресурсний потенціал, розвиток етнографічного туризму в Запорізькій області в післявоєнний період супроводжується низкою проблем і обмежень. Насамперед це стосується фізичного стану матеріальних ресурсів,

частина яких зазнала пошкоджень або потребує термінових відновлювальних робіт. Обмежений доступ до окремих територій та об'єктів ускладнює формування стабільних туристичних маршрутів і стримує залучення інвесторів у туристичну сферу[55].

Суттєвою проблемою є також недостатній рівень фінансування заходів зі збереження та популяризації етнокультурної спадщини. Водночас саме етнографічний туризм може стати інструментом активізації місцевої економіки, створення робочих місць та підтримки малого бізнесу[32].

Окремої уваги потребує проблема кадрового забезпечення. Брак фахівців у сфері етнографічного туризму, гідів з відповідною підготовкою, організаторів культурних заходів та менеджерів туристичних проєктів обмежує можливості ефективного використання наявних ресурсів. У післявоєнний період актуальним є розвиток освітніх програм і тренінгів, спрямованих на підготовку кадрів з урахуванням специфіки регіону.

Водночас існують значні перспективи розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області. Однією з ключових можливостей є орієнтація на внутрішній туризм, який у післявоєнний період стає пріоритетним напрямом розвитку туристичної галузі України. Зростання інтересу до національної історії, традицій та культурної спадщини створює сприятливі умови для популяризації етнографічних маршрутів і програм.

Перспективним напрямом є також інтеграція етнографічного туризму з іншими видами туризму, зокрема культурно-пізнавальним, гастрономічним, подієвим та меморіальним. Така інтеграція дозволяє розширити цільову аудиторію та підвищити конкурентоспроможність туристичних продуктів регіону. Особливу роль у цьому процесі відіграють локальні фестивалі, реконструкції історичних подій, ярмарки народних ремесел і гастрономічні заходи.

У післявоєнний період важливим чинником розвитку етнографічного туризму стає цифровізація культурних ресурсів. Створення віртуальних

екскурсій, онлайн-архівів, інтерактивних платформ та мультимедійних презентацій дозволяє зберігати та популяризувати культурну спадщину навіть за умов обмеженого фізичного доступу до об'єктів. Цифрові формати також сприяють залученню молоді та формуванню сучасного іміджу регіону.

Ресурсний потенціал етнографічного туризму Запорізької області формується під впливом історичних, культурних і соціальних чинників та в післявоєнний період набуває особливої значущості. Ефективне використання цього потенціалу сприятиме збереженню культурної спадщини, соціальній консолідації та економічному відновленню регіону[33].

3.2.Перспективні напрями розвитку етнографічного туризму Запорізької області

Розвиток етнографічного туризму в Запорізькій області в післявоєнний період потребує впровадження цілеспрямованих організаційно-економічних заходів, спрямованих на ефективне використання наявного ресурсного потенціалу.

Організаційно-економічні пропозиції у сфері етнографічного туризму мають базуватися на комплексному підході, який поєднує розвиток інфраструктури, підтримку локальних ініціатив, формування конкурентоспроможних туристичних продуктів та активну маркетингову політику. В умовах післявоєнної трансформації регіону особливого значення набувають кластерні моделі розвитку, що дозволяють об'єднати зусилля різних суб'єктів туристичної діяльності.

Одним із перспективних напрямів є створення туристичних кластерів етнографічного спрямування. Туристичний кластер доцільно розглядати як об'єднання підприємств туристичної галузі, органів місцевого самоврядування, культурних установ, громадських організацій та локальних майстрів, які спільно формують туристичний продукт. Така форма організації сприяє зниженню

витрат, підвищенню якості послуг та більш ефективному використанню ресурсів регіону[34].

У Запорізькій області кластери можуть формуватися за територіальним або тематичним принципом. Територіальні кластери орієнтуються на конкретні громади чи райони, де зосереджені етнографічні ресурси, тоді як тематичні кластери можуть спеціалізуватися на козацькій спадщині, культурі національних меншин, народних ремеслах або гастрономічних традиціях. Кластерний підхід дозволяє створювати комплексні туристичні продукти, що включають екскурсійні програми, проживання, харчування та культурні заходи.

Важливим елементом розвитку етнографічного туризму є формування нових туристичних маршрутів, адаптованих до післявоєнних умов. Такі маршрути мають бути гнучкими, безпечними та орієнтованими на внутрішнього туриста. Особливу увагу слід приділяти малим груповим маршрутам, локальним подієвим заходам та короткостроковим подорожам, що не потребують значних фінансових витрат.

Нові маршрути доцільно формувати на основі поєднання матеріальних і нематеріальних етнографічних ресурсів. Наприклад, відвідування історичних локацій може доповнюватися майстер-класами з народних ремесел, дегустаціями традиційних страв або участю в обрядових дійствах. Такий підхід підвищує привабливість туристичного продукту та сприяє більш глибокому зануренню туристів у культурне середовище регіону.

Особливу роль у реалізації організаційно-економічних заходів відіграє підтримка локальних громад та майстрів народної творчості. Саме вони є носіями культурних традицій і забезпечують автентичність етнографічного туризму. У післявоєнний період підтримка громад набуває соціального значення, оскільки сприяє зайнятості населення, розвитку малого підприємництва та зміцненню місцевої ідентичності.

Таким чином, організаційно-економічні пропозиції щодо розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області мають базуватися на кластерному

підході, формуванні нових маршрутів та активній участі місцевих громад. Реалізація цих заходів створює передумови для сталого розвитку галузі та її інтеграції в загальну систему післявоєнного відновлення регіону[35].

Економічна підтримка має включати фінансові та нефінансові інструменти. До фінансових належать мікрогранти, пільгові кредити, програми співфінансування для створення етнографічних садиб, майстерень, крафтових виробництв та гастрономічних локацій. Нефінансова підтримка передбачає консультаційну допомогу, навчальні програми, маркетинговий супровід і сприяння у просуванні продукції та послуг.

Особливо перспективним є залучення малого та сімейного бізнесу, який органічно поєднується з етнографічною тематикою. Садиви зеленого туризму, ремісничі майстерні, локальні гастрономічні проєкти здатні не лише створювати робочі місця, а й формувати унікальний туристичний досвід. У післявоєнний період такі форми підприємництва мають додаткову соціальну функцію - підтримку місцевого населення та відновлення економічної активності громад.

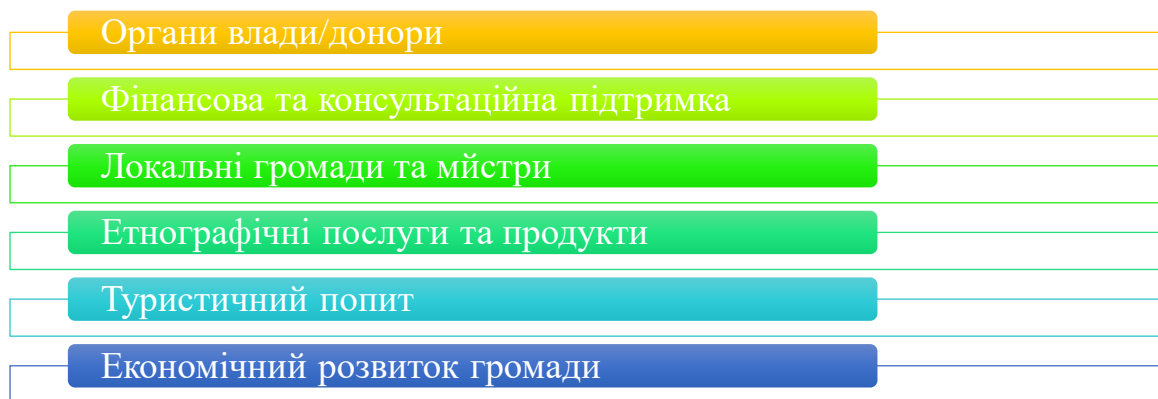

Рис. 3.1. Економічна модель підтримки локальних громад[1]

У післявоєнний період доцільно впроваджувати пілотні проєкти етнографічного туризму, які можуть бути реалізовані в окремих громадах. Такі проєкти дозволяють апробувати нові формати туристичних продуктів, оцінити попит та поступово масштабувати успішні практики на інші території області.

Доходи від туризму мають бути відчутними для місцевих жителів, інакше інтерес до збереження культурної спадщини знижується.

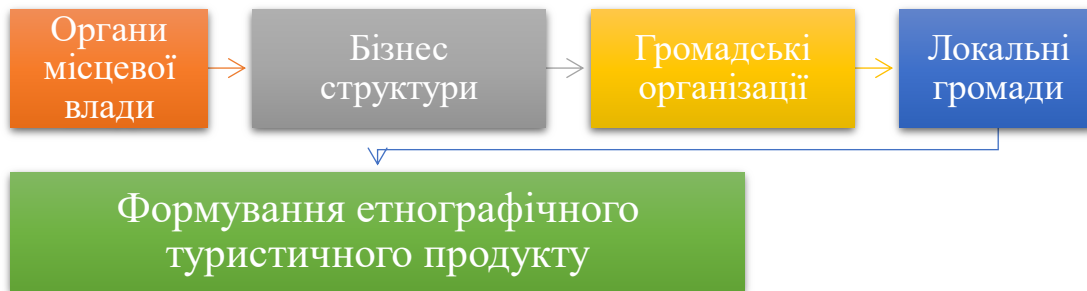

Рис 3.2. Взаємодія учасників розвитку етнографічного туризму[1]

У цьому контексті важливим є створення справедливої системи розподілу доходів, за якої частина прибутків спрямовується на розвиток громади, відновлення культурних об'єктів та підтримку соціальних ініціатив.

Ефективний розвиток етнографічного туризму неможливий без системної маркетингової політики, спрямованої на формування позитивного іміджу регіону, підвищення впізнаваності його етнокультурних особливостей та стимулювання туристичного попиту. У післявоєнний період маркетинг набуває особливого значення, оскільки має не лише економічну, а й соціальну та іміджеву функцію - демонструвати відновлення територій, їхню безпеку та відкритість для відвідувачів[37].

3.3. Позиціонування нових маршрутів та економічна складова етнографічного туризму в післявоєнні часи в Запорізькій області на засадах сталого розвитку

Розвиток етнографічного туризму в Запорізькій області може стати одним із важливих інструментів економічного відновлення регіону в післявоєнний період. На відміну від капіталомістких галузей, туристична сфера, зокрема етнографічний туризм, дозволяє за відносно помірних інвестицій отримати мультиплікативний соціально-економічний ефект. Вона активізує діяльність

малого та середнього бізнесу, сприяє створенню робочих місць, наповненню місцевих бюджетів та підвищенню інвестиційної привабливості території[38].

Дієві механізми підвищення доходів області на основі розвитку етнографічного туризму мають базуватися на комплексному підході, що включає: фінансово-економічне планування туристичних проєктів; прогнозування доходів від туристичної діяльності; оцінку соціально-економічного ефекту для регіону.

Економічна роль етнографічного туризму у структурі регіональних доходів наступна. Етнографічний туризм формує доходи не лише безпосередньо через туристичні послуги (екскурсії, проживання, харчування), а й опосередковано - через суміжні галузі: транспорт, торгівлю, креативні індустрії, ремесла, аграрний сектор. Це дозволяє розглядати його як каталізатор регіонального розвитку.

У післявоєнний період особливої актуальності набувають локальні туристичні продукти, орієнтовані на внутрішній туризм. Саме етнографічні маршрути, фестивалі та еко-центри мають високий потенціал залучення туристів завдяки своїй автентичності, відносній безпечності та культурній цінності.

Рис. 3.4. Формування доходів області від розвитку етнографічного туризму[1]

Розрахунок витрат на запуск етнографічного туристичного маршруту

Для оцінки економічної доцільності розвитку етнографічного туризму доцільно здійснити орієнтовний розрахунок витрат на запуск одного

туристичного продукту, наприклад, етнографічного маршруту в межах Запорізької області.

Основні статті витрат включають, табл. 3.1: підготовку та облаштування маршруту; інформаційне та рекламне забезпечення; оплату праці гідів і залучених спеціалістів; організаційні та адміністративні витрати.

Таблиця 3.1.

Орієнтовні витрати на запуск етнографічного туристичного маршруту

Стаття витрат	Орієнтовна сума, тис. грн
Розробка маршруту та концепції	80
Підготовка інформаційних матеріалів	60
Навчання гідів	50
Рекламна кампанія	120
Організаційні витрати	40
Разом	350

- розраховано автором

Отже, загальні витрати на запуск одного етнографічного маршруту можуть становити близько 350 тис. грн, що є порівняно невеликим обсягом інвестицій для регіонального туристичного проекту.

Зробимо розрахунок витрат на організацію етнографічного фестивалю, табл. 3.2. Етнографічні фестивалі є одним із найефективніших інструментів активізації туристичних потоків та збільшення доходів регіону. Вони поєднують культурну, економічну та соціальну складові, сприяючи популяризації народних традицій, ремесел і локальної гастрономії. Для Запорізької області, з її багатонаціональною історією та козацькою спадщиною, фестивальний формат є особливо перспективним[40].

Таблиця 3.2

Орієнтовні витрати на проведення етнографічного фестивалю

Стаття витрат	Орієнтовна сума, тис. грн
Оренда локації та сцени	200
Технічне забезпечення (звук, світло)	250
Оплата учасників та майстрів	180
Рекламно-інформаційна кампанія	150
Організаційна кампанія	120
Разом	900

- розраховано автором

Таким чином, загальні витрати на проведення одного етнографічного фестивалю можуть становити близько 900 тис. грн. При цьому частина витрат може бути компенсована за рахунок партнерства з бізнесом, грантових програм та спонсорської підтримки.

Зробимо розрахунок витрат на створення етнографічного еко-центру, табл. 3.3. Створення етнографічного еко-центру є більш капіталомістким, але довгостроково ефективним інвестиційним проектом. Такі центри поєднують функції музею, культурно-освітнього простору, туристичного хабу та майданчика для проведення майстер-класів. Еко-центр може функціонувати на базі відновлених об'єктів культурної спадщини або реконструйованих будівель, що особливо актуально для післявоєнної відбудови.

Таблиця 9

Орієнтовні витрати на створення етнографічного еко-центру

Стаття витрат	Орієнтовна сума, тис. грн
Реконструкція або облаштування приміщення	1200
Експозиційне обладнання	450
Меблі, техніка, інфраструктура	300
Підготовка персоналу	150
Маркетинг і запуск	200
Разом	2300

*розраховано автором

Отже, стартові інвестиції у створення еко-центру можуть складати близько 2,3 млн грн, проте цей проєкт забезпечує стабільні доходи у середньо- та довгостроковій перспективі.

Порівняти вищенаведені пропозиції за рівнем інвестування ми можемо, використовуючи рис. 3.5 та табл. 3.4.

Рис 3.5. Порівняння туристичних проєктів за рівнем інвестицій[1]

Для обґрунтування вибору оптимальних механізмів підвищення доходів доцільно здійснити порівняльний аналіз основних туристичних проєктів.

Таблиця 3.4.

Порівняльна характеристика туристичних проєктів

Критерій	Маршрут	Фестиваль	Еко-центр
Обсяг інвестицій	Низький	Середній	Високий
Термін реалізації	Короткий	Короткий	Довгий
Туристичний ефект	Середній	Високий	Стабільний
Потенціал доходів	Середній	Високий	Високий
Соціальний вплив	Середній	Високий	Високий

- розроблено автором

Основним завданням маркетингових заходів щодо розвитку етнографічного туризму в післявоєнні часи є позиціонування Запорізької області як унікального етнокультурного простору, де поєднуються козацька спадщина, багатонаціональні традиції, народні ремесла та автентична гастрономія. Для цього доцільно використовувати комплекс інструментів традиційного та цифрового маркетингу[57]; активне використання соціальних мереж, туристичних платформ і сайтів громад; організацію етнофестивалів, ярмарків, майстер-класів; співпрацю з блогерами, культурними діячами, туристичними амбасадорами; участь у національних та міжнародних туристичних виставках.

В систему маркетингової популяризації розвитку етнографічного туризму входять наступні складові, рис. 3.3.

Рис. 3.3. Система маркетингової популяризації етнографічного туризму[1]

Саме для виявлення туристичного попиту на етнографічний туризм пропонуємо застосувати метод соціологічних опитувань з використанням анкети як маркетингового інструментарію. Анкета дозволяє оцінити рівень обізнаності про етнографічний туризм, визначити мотивацію подорожей та виявити очікування споживачів.

Згідно Нової вікової класифікація Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), яка зміщує межі, розширюючи поняття «молодість» та «середній вік»: тепер до 45 років — молодь, 45–60 років — середній вік, 60–75 років — похилий вік, 75–90 років — старечий вік, а після 90 років — довгожителі, що відображає зростання тривалості життя. Пропонуємо за віком сегментувати споживачів та користувачів послуг в таких межах.

Приклад анкети для оцінки попиту на етнографічний туризм

1. Вік респондента:

- до 18 років
- 18–30 років
- 31–44 років
- 45–60 років
- 60–75 років
- 75–90 років

2. Чи цікавить Вас етнографічний туризм?

- так
- ні
- важко відповісти

3. Які елементи етнографічного туризму Вас приваблюють найбільше?

- народні традиції та обряди
- ремесла та майстер-класи
- гастрономічні тури
- фестивалі та події
- історико-культурні пам'ятки

4. Чи відвідували Ви Запорізьку область з туристичною метою?

- так
- ні

5. Які фактори є визначальними при виборі туристичного маршруту?

- безпека
- доступність транспорту
- ціна
- унікальність культурних об'єктів
- рекомендації знайомих

6. Чи готові Ви брати участь у етнографічних турах після завершення війни?

- так
- ні
- за певних умов

7. Які джерела інформації про туризм Ви використовуєте найчастіше?

- соціальні мережі
- туристичні сайти
- рекомендації друзів
- ЗМІ

Результати анкетування можуть бути використані для коригування туристичних маршрутів, вдосконалення маркетингових стратегій та формування конкурентоспроможного етнографічного продукту Запорізької області.

Отже, організаційно-економічні пропозиції щодо розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області мають комплексний характер і поєднують інституційні, економічні та маркетингові заходи. Створення туристичних кластерів, підтримка локальних громад і майстрів, формування нових маршрутів та ефективна система популяризації здатні забезпечити сталий розвиток галузі в післявоєнний період. Маркетингові заходи, підкріплені аналітичними дослідженнями туристичного попиту, сприяють підвищенню конкурентоспроможності регіону та формуванню позитивного туристичного іміджу. Реалізація запропонованих заходів дозволить не лише активізувати туристичну діяльність, а й сприятиме соціально-економічному відновленню Запорізької області[41].

Висновки до розділу 3

Обґрунтовано перспективи сталого розвитку етнографічного туризму регіону в післявоєнний період. Встановлено, що відновлення туристичної сфери

в умовах післявоєнної трансформації має ґрунтуватися на принципах сталого розвитку, збереження етнокультурної спадщини та активного залучення місцевих громад.

Доведено, що етнографічний туризм може стати одним із пріоритетних напрямів відновлення туристичної діяльності Запорізької області, оскільки він базується на локальних культурних ресурсах, не потребує значних капіталовкладень на початковому етапі та сприяє соціально-економічному розвитку територій. Особливу роль у післявоєнний період відіграє збереження та переосмислення козацької культурної спадщини як символу національної ідентичності та стійкості українського суспільства.

У процесі дослідження визначено основні напрями сталого розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області, серед яких: відновлення та адаптація етнографічних туристичних об'єктів, розвиток локальних туристичних маршрутів, підтримка подієвого та гастрономічного туризму, цифровізація туристичних продуктів, а також активізація освітньо-просвітницької діяльності. Обґрунтовано доцільність поєднання етнографічного туризму з іншими видами туризму, зокрема культурно-пізнавальним, сільським та екологічним, що відповідає принципам сталого розвитку та сприяє диверсифікації туристичних пропозицій.

Окрему увагу в розділі приділено ролі державної та регіональної політики у формуванні умов для сталого розвитку етнографічного туризму. Обґрунтовано необхідність розроблення цільових програм підтримки, удосконалення нормативно-правового забезпечення, залучення інвестицій і міжнародної технічної допомоги, а також впровадження механізмів публічно-приватного партнерства. Реалізація зазначених заходів сприятиме відновленню туристичної інфраструктури та підвищенню конкурентоспроможності туристичного продукту Запорізької області.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження теоретичних, методичних та практичних аспектів розвитку етнографічного туризму, а також обґрунтовано перспективи його сталого розвитку в Запорізькій області в післявоєнний період. Поставлену мету роботи досягнуто, а визначені завдання виконано в повному обсязі.

У процесі дослідження теоретичних засад розвитку етнографічного туризму встановлено, що він є важливою складовою туристичної галузі, яка поєднує пізнавальну, соціокультурну та економічну функції. Етнографічний туризм сприяє збереженню матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, формуванню національної ідентичності та розвитку місцевих громад. Доведено, що його ефективний розвиток ґрунтується на принципах сталого розвитку, міждисциплінарному підході та комплексному використанні етнокультурних ресурсів.

Аналіз сучасного стану розвитку етнографічного туризму в Запорізькій області показує, що регіон має значний етнокультурний та історико-культурний потенціал, який сформувався під впливом багатонаціональної культурної спадщини та, передусім, козацької традиції. Водночас встановлено, що рівень використання цього потенціалу залишається недостатнім, що зумовлено нерівномірністю розвитку туристичної інфраструктури, обмеженим фінансуванням, слабким інформаційним просуванням і недостатньою залученістю місцевих громад у туристичну діяльність.

У результаті дослідження обґрунтовано, що в післявоєнний період етнографічний туризм може стати одним із пріоритетних напрямів відновлення туристичної галузі Запорізької області. Визначено основні напрями його сталого розвитку, зокрема: збереження та відновлення етнокультурної спадщини, розвиток локальних туристичних маршрутів, підтримка подієвого та гастрономічного туризму, цифровізація туристичних продуктів, залучення

інвестицій і міжнародної допомоги, а також активізація участі місцевих громад у туристичному процесі.

Встановлено, що реалізація перспектив сталого розвитку етнографічного туризму потребує узгоджених дій органів державної влади, місцевого самоврядування, туристичного бізнесу та громадських організацій. Запропоновані в роботі напрями та рекомендації мають практичне значення та можуть бути використані при розробленні регіональних програм і стратегій розвитку туризму, спрямованих на соціально-економічне відновлення Запорізької області в післявоєнний період.

Отже, результати кваліфікаційної роботи підтверджують, що етнографічний туризм є перспективним і стратегічно важливим напрямом розвитку туристичної галузі, який поєднує культурну цінність із соціально-економічною доцільністю. Подальші наукові дослідження в цій сфері доцільно спрямувати на розробку практичних механізмів реалізації принципів сталого розвитку етнографічного туризму з урахуванням регіональних особливостей та викликів післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Систематизовано автором на основі електронних ресурсів.
2. Історико-культурний туризм: український та зарубіжний досвід. Збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11 лютого 2022 р.). І. Патриляк, М. Маркова, О. Реєнт, В. Капелюшний, І. Ілієв, О. Гончаров, М. Казьмирчук, Р. Конта, А. Коцур, В. Пилипенко, Н. Терес. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022 .46с.
3. Терес Н. В. Етнотуризм. Навчальний посібник. Для здобувачів освіти денної форми навчання. Київ, 2022. 92 с
4. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. Видання третє / за наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю. – Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2017. – 48 с.
5. Парфіненко А. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Вип.43. Ч.1. С.233-242.
6. Нестерчук І. К., Шпільова Ю. В. Н 56 Гастрономічний туризм: територіальна гастротуристична система: Житомир: Вид-во ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк». 2026. 45 с.
7. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. Видання третє / за наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю. – Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2017. – 48 с.
8. Культурна спадщина та природно-ресурсний потенціал у розвитку туризму та громад: наукові засади, практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21 листопада 2025 р.) – К., ТОВ «Геопринт», 2025. – 336 с.
9. Мальська М. П., Грицишин А. Т., Білоус С. В., Топорницька М. Я. Фестивальний туризм: теорія та практика: навчальний посібник. Київ: ЛНУМ ім. І. Франка, 2022. 124 с. <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/Malska-Bilous-Hrytsyshyn-Festyvalnyy-turyzm2022-book.pdf>

10. Мелько Л.Ф. Етнографічний туризм як складова культурно-пізнавального туризму / Л.Ф. Мелько // Туризм у контексті сучасного виміру: Збірник наукових праць / Університет економіки та права «КРОК». – Вип.1. – К., Університет «КРОК», 2013. – С. 61-65.

11. Українські традиції <https://traditions.in.ua/remesla>

12. Туризм в Україні: виклики та відновлення [Електронний ресурс]: м. Київ, 21–22 березня 2023 року. К.: КНЕУ, 2023. 37 с.

13. Куленко В. І. Культурна спадщина людства: збереження та використання – Львів: Світ, 2002.– С. 10.

14. Історико-культурний туризм: український та зарубіжний досвід. І. Патриляк М. Терес. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022 .46с.Вісник МДУ серія.

15. «Культурно-освітній потенціал етнографічного туризму» : наукова стаття по спеціальності «Філософія, етика» Устименко Л.М.

16. Міжнародна науково-практична конференція «ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА: ВИКЛИКИ І ПОСТУП», м. Львів, 18–20 травня 2023 р.

17.<https://zor.gov.ua/content/zaporizkyy-oblasnyy-krayeznavchyy-muzey-vidnovyv-robotu-y-zaproshuye-vidviduvachiv>

18. Туристичне ресурсознавство : навч. посібник / Наталія Паньків. – Львів : Український бестселер, 2011. 238 с.

19. Менеджмент туристичної індустрії: Руденко В.П.: Чернівецький національний університет, 2019. – 40 с.

20. Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. «Методика оцінки історико-культурних туристичних ресурсів».

21. Вікі любить традиції/Запорізька область
<https://ua.wikimedia.org/wiki>

22. Кононов Ілля Федорович «ЕТНОС. ЦІННОСТІ. КОМУНІКАЦІЯ».
<https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/346/Ethnos-Values-Communication.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

23. Зубенко Д. Розвиток фестивального руху в сучасній Україні. Вісник НТУУ «КПІ». С. 110-114.
24. Святвечір, колядки та вертеп. Традиції святкування Різдва в Україні
<https://www.uainworld.com/svyatvechir-kolyadky-ta-vertep-tradycziyi-svyatkuvannya-rizdva-v-ukrayini/>
25. Сивурова Л. П. Фестиваль народного мистецтва як феномен сучасного художнього процесу. Київ: 2008. Ч. 2. С. 350–357.
26. Горбик В. О. Денисенко Г. Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 133-134.
27. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції м. Черкаси. 2020. 28 с.
28. «Культура як феномен людського духу» збірник матеріалів VII Міжнародної наукової конференції м. Львів 28 жовтня 2025 р., 382 с
29. Матеріали науково-практичної конференції (20-21 травня 2016 року). – Харків : «Точка», 2016. – 32 с.
30. Календарне свято як складова української обрядової культури
<http://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/2900>
- 31 Третьої учнівської наукової конференції з етнопедagogіки Л. Максим'як. Івано-Франківськ 2023, 150 с.
32. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції О. П. Реєнт К.: «Фоліант», 2017. – 52 с.
33. Popov's Castle. URL: <https://ui.org.ua/en/postcard/popovs-castle-2/>
34. Народне мистецтво *західних* областей *України*. К., 1966. С. 28.
35. А. Пономарьов. Українська етнографія. Курс лекцій.
36. Міжнародна наукова конференція «Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України» Львів, 2021 р.
37. Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ 2023
38. Настільна книга культурного менеджера ОТГ. Харків: ГО «Інститут соціальної політики регіону», 2020. 202 с.

39. Туризм в Україні: виклики та відновлення 2023. 33 с.
https://kneu.edu.ua/userfiles/Department_of_Administration_and_Marketing_Personn/2023/TUD0A0IZM_ZbD196rnik_tez.pdf
40. Міністерство культури та інформаційної політики України, Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого, випуск 6/3 2024р.
41. Гулевська Н.М. Передумови формування стійкого туризму // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2007. №2. С.130-134.
42. Давидова О.Г. Державне регулювання розвитку туристичної діяльності в Україні: автореф. дис... к.е.н Полтава, 2013. 20 с.
43. Кальченко О.М. Інноваційно-інвестиційний механізм підвищення ефективності підприємств туристичної Полтава, 2012. 20 с
44. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 28-29 жовтня 2020 року
45. Ткаченко Т.І., Мельниченко С.В., Бойко М.Г. та ін. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу 2010. 59с.
46. Офіційний сайт Державного агенства розвитку туризму України (ДАРТ) URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення 05.02.2026)
47. Братюк В. П. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. - 2014 <http://dspaces.msu.edu.ua:8080/bitstream/.pdf>
48. Хрома Г. Деякі особливості сучасних молодіжних фестивалів.
<http://etno.kyiv.uar.net/vyd/matmyst/2003/N3/Art40.htm>
49. Халебський Павло. Україна – земля козаків: Подорожній щоденник Київ: 2009. С. 293
50. Фурдичко А. Етнофестивальний розквіт кінця ХХ – початку ХХІ ст. як неодмінна складова фольклорного руху України № 4. 2014. С. 290-315
51. Требуня В. Фестивальний бум: відродження культури чи легкі гроші? Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/x1599/>
52. Фабрика-Процька О. Вісник Прикарпатського університету. Івано-Франківськ. 2010. С. 41–44.

53. Телеуця В. Основні чинники збереження фольклорної традиції в умовах сучасного міста. Випуск 23. Ч. 2. 2010.

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38037/34-T>

54. Сорока В. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. 2012 <https://knowledge.allbest.ru/culture/2c0b65635b3bd68b5c43b89421206d>

55. Підвальна О.Г., Колесник Т.В. Регіональна політика інноваційного розвитку сфери туризму ВНАУ 2022.

56. Положення про відкритий фестиваль “Легенди степу”. <http://www.zomc.org.ua/polozhennya-pro-konkursi-festivali/item/2889-polozhennya-pro-vidkrytyi-festyval-lehendy-stepu-chernihivskyi-raion>

57. Терес Н. В. Етнотуризм. Навчальний посібник. Київ, 2022. 92 с.

58. Володимир Куєвда, Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект Донецьк 2007

59. М. С. Дністрянський ЕТНОГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ Навчальний посібник Львів Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка 2008

60. III Міжнародна науково-практична конференція 14-15 листопада 2019 рік.

ДОДАТОК А

Загальна концепція: «Запоріжжя ECO FEST»

Мета: популяризація екологічного способу життя, культури сортування й переробки відходів, сталого туризму і підтримка локальних ініціатив.

Тривалість: 3-5 діб

Організатори: екологічні ГО/команди, волонтерські рухи, місто

Очікувана кількість гостей: 500-1000

Цільова аудиторія: сім'ї, молодь, активісти, туристи

Локації фестивалю-

1) Центральний майданчик — парк або зелена зона

Назва локації: **Еко-Парк «Здорове Місто»**

Можлива локація: парк Металургів або інша зелена зона в місті

Призначення: головна сцена фестивалю, зона лекцій, музики, дитяча зона

2) Майданчик культури й майстер-класів

Назва: **Еко-Хаб «Творча Хвиля»**

Можлива локація: незламні хаби/арти простори

Для майстер-класів з пермакультури, виготовлення екотоварів

3) Еко-Ярмарок і маркет

Назва: **Green Market**

Можлива зона: галявина поряд із парком або на набережній

Виставка локальних еко-виробників, ремесел, крафтових товарів

4) Еко-тури та активності на природі

— Велопробіги та піші маршрути містом

— Еко-експедиції до місцевих зелених зон та фермерських господарств навколо Запоріжжя (наприклад, еко-ферма «Зелений Гай» неподалік міста).

Маршрути фестивалю

Організувати три маршрути для гостей:

Маршрут 1 - Еко-дорога центром

Початок: Головний вхід до Еко-Парку

Головні пункти:

- Лекційна локація
- Green Market
- Дитяча еко-майстерня
- Крафт-ярмарок

Маршрут 2 - Еко-вело набережною

Початок: Парк Металургів

Точки:

- Еко-пікнік зона
- Віке-точка для прокату
- Культурна сцена

Маршрут 3 - Еко-тур у природу

Транспорт: автобус/минибас

Мета: екскурсія до ферми, природна прогулянка, майстер-клас із пермакультури
Житло для гостей (3–5 днів)

Таблиця 1

Вартість у середньому за 1 ніч (за людину)

Рівень	Вартість (за ніч)	Деталі
Економ	€600–900	Гуртожитки, хостели
Стандарт	€1300–1900	2-3* готелі
Люкс	€2200–3500+	4* готелі, апартаменти

Загальна сума на 3–5 днів:

- Економ: €1,800–€4,500
- Стандарт: €3,900–€9,500
- Люкс: €6,600–€17,500+

(Орієнтовно, залежить від сезону і доступності житла)

Орієнтовний бюджет фестивалю

1. Оренда територій

Ресурс	Орієнтована вартість
Центральний парк/галявина	€50,000–€120,000
Еко-Хаб/майданчик	€30,000–€80,000
Маркет/ринкова зона	€20,000–€50,000
Разом:	~ €100,000–€250,000+

2. Аніматори та програма

- Ведучі/дитячі аніматори: €10,000–€30,000/доба
- Музичні гурти/діджеї: €20,000–€60,000
- Лектори/майстер-класи: €5,000–€20,000

Сума: ~ €60,000–€200,000+

3. Сувенірна продукція

Еко-сувеніри з малюнками фестивалю:

- Еко-торбинки: €80–€150/шт
- Значки/лейбли: €40–€90
- Футболки з принтом: €220–€350 (для 500–1000 гостей)

Сума: €100,000–€280,000+

4. Інфраструктура

- Туалети/санітарні зони: €25,000–€70,000
- Освітлення/звук: €50,000–€150,000
- Охорона/медицина: €30,000–€90,000

Сума: €105,000–€310,000+

Підсумковий орієнтовний бюджет

Бюджетна категорія	Орієнтовно
Економ-сценарій	€300,000–€550,000
Стандартний	€550,000–€1,000,000
Люкс-подія	€1,000,000+

Це покриває: аренду просторів, базову техніку, аніматорів, сувеніри, часткові витрати на житло й логістику.

(Конкретні бюджети можуть варіюватись залежно від партнерських домовленостей, грантів чи спонсорів.)

Корисні поради для організації

1. Укласти угоди з місцевими готелями/хостелами для групових знижок.
2. Залучити волонтерів для логістики і навігації.
3. Створити **фірмові еко-маршрути з QR-картами** для гостей.
4. Залучити локальних еко-брендів як партнерів маркету.

ДЕТАЛЬНІ МАРШРУТИ ФЕСТИВАЛЮ

Маршрут А - «Еко-серце міста» (піший)

Для всіх гостей, сімей, дітей

Тривалість: 2–3 години (можна проходити частинами)

Точки маршруту:

1. **Вхід до головного парку (Парк Металургів / альтернативний зелений парк)** → Інфо-стійка, мапи, браслети - 15 хв
2. **Головна сцена ESO FEST** → Відкриті лекції, концерти, дискусії - 40–60 хв
3. **Дитяча еко-зона + аніматори** → Ігри, сортування сміття, апсайклінг - 30–40 хв
4. **Green Market (ярмарок)** → Локальні еко-бренди, їжа, сувеніри - 30–50 хв
5. **Тиха зона / Еко-релакс** → Гамаки, йога, чайна зона - 20–30 хв

Навігація:

- Наземні таблички + волонтери
- QR-код → Google Map + таймінги

Маршрут В - «Еко-набережна» (велосипедний)

Для молоді та активних гостей - 3–4 години

Маршрут:

1. **Парк** → пункт прокату велосипедів - 20 хв
2. **Набережна / зелений коридор міста** → екскурсія «Екологія Дніпра» - 40 хв
3. **Пікнік-локація** → еко-ланч + лекція просто неба - 45 хв
4. **Арт-зупинка** → мурал / ленд-арт з природних матеріалів - 30 хв
5. **Повернення до головного парку** - 30–40 хв

Безпека:

- 1 координатор на 15–20 осіб
- аптечка + жилети

Маршрут С - «Еко-експедиція» (виїзний)

Для зареєстрованих груп (20–40 осіб) - Пів дня

Формат:

- трансфер автобусом
- ферма / природна зона / зелена територія поблизу міста

Програма:

- екскурсія
- майстер-клас (пермакультура / компостування)
- обід
- прибирання + еко-челендж

ТАЙМЛАЙН ФЕСТИВАЛЮ (3 ДНІ - БАЗОВИЙ)

День 1 - «Відкриття & усвідомлення»

Тема: екологія міста

09:00–11:00

- Заїзд гостей
- Заселення
- Реєстрація

11:00–12:00

- Офіційне відкриття
- Презентація фестивалю

12:00–14:00

- Лекції (екологія міста, сортування)
- Дитячі аніматори

14:00–15:00

- Еко-ланч (фудкорт)

15:00–18:00

- Маршрут А (піший)
- Майстер-класи
- Green Market

18:30–20:00

- Концерт / жива музика

20:00–22:00

- Неформальне спілкування, кіно просто неба

День 2 - «Активність & дія»

Тема: природа і рух

08:00–09:00

- Йога / зарядка

09:30–13:00

- Маршрут В (вело)
- Маршрут С (еко-експедиція)

13:00–14:00

- Обід

14:00–17:00

- Апсайклінг-зона
- Арт-інсталяції

- Еко-квести

17:30–19:00

- Панельна дискусія / виступи

19:30–22:00

- Вечірній концерт / DJ-сцена

День 3 - «Спільнота & майбутнє»

Тема: сталі рішення

09:00–10:30

- Сніданок + нетворкінг

10:30–13:00

- Практичні воркшопи

- Дитячі програми

13:00–14:00

- Обід

14:00–16:00

- Відкрита сесія «Ідеї для Запоріжжя»

- Голосування гостей

16:30–18:00

- Закриття фестивалю

- Нагородження

- Фото / відео

РОЗШИРЕНИЙ ФОРМАТ (5 ДНІВ)

День 4:

- Освітній день (школи, студенти)

- Професійні лекції

- Бізнес-еко-панель

День 5:

- Волонтерський день

- Масове прибирання територій

- Камерне закриття + afterparty

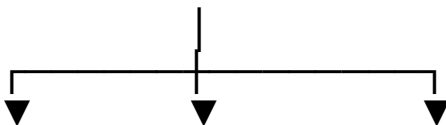
ІНФОГРАФІКА ECO FEST ZAPORIZHZNIA (до 1000 гостей)

Загальна схема фестивалю

ВХІД - РЕЄСТРАЦІЯ

ІНФО-ХАБ + МАПИ

ГОЛОВНА СЦЕНА GREEN MARKET ДИТЯЧА ЗОНА

ЛЕКЦІЇ ЕКО-ФУДКОРТ АНІМАТОРИ

ВЕЧІРНІ ПОДІЇ - КІНО -КОНЦЕРТИ

Потоки гостей (на день)

- 60% — піший маршрут (А)
- 25% — веломаршрут (В)
- 15% — еко-експедиції (С, по запису)

Навігація

- 12 великих навігаційних стендів
- 30 табличок напрямку
- QR-код → Google Maps + таймінг
- 1 волонтер на 50 гостей

ТОЧНИЙ БЮДЖЕТ (до 1000 гостей, 3 дні)

У гривнях, реалістично для Запоріжжя

Формат: стандартний фестиваль.

1. Аренда територій і локацій

Стаття	Сума
Центральний парк (3 дні)	120 000
Додаткові зелені зони	60 000
Хаби / приміщення	40 000
Разом	220 000

2. Сцена, звук, світло, техніка

Стаття	Сума
Головна сцена	120 000
Звук + світло	150 000
Генератори, еко-освітлення	40 000
Разом	310 000

3. Програма та персонал

Стаття	Сума
Ведучі (3 дні)	45 000
Аніматори (дитяча зона)	60 000
Музиканти / DJ	120 000
Лектори, майстри	50 000
Координатори	45 000
Разом	320 000

4. Інфраструктура та безпека

Стаття	Сума
Біотуалети + обслуговування	70 000
Охорона	60 000
Медпункт	35 000
Прибирання / сортування	45 000
Разом	210 000

5. Сувенірна продукція (1000 гостей)

Сувенір	К-сть	Ціна	Сума
Еко-торба з малюнком	1000	120	120 000
Значок / браслет	1000	50	50 000
Постери / мапи	1000	25	25 000
Разом			195000

6. Логістика та транспорт

Стаття	Сума
Автобуси (експедиції)	60 000
Трансфер персоналу	25 000
Пальне / резерв	20 000
Разом	105 000

7. Маркетинг і навігація

Стаття	Сума
Дизайн (афіші, сувеніри)	40 000
Друк банерів, стендів	55 000
Онлайн-промо	30 000
Разом	125 000

ЗАГАЛЬНИЙ ПІДСУМОК (1000 ГОСТЕЙ)

Категорія	Сума
Локації	220 000
Техніка	310 000
Програма	320 000
Інфраструктура	210 000
Сувеніри	195 000
Логістика	105 000
Маркетинг	125 000
ВСЬОГО	1 485 000 грн

ВИТРАТИ ГОСТЕЙ НА ЖИТЛО (окремо, не з бюджету)**За 3 дні / 1 людина****Економ: 2 400 грн****Стандарт: 5 100 грн****Люкс: 9 000+ грн****(через партнерські готелі — мінус 10–20%)****Як це виглядає для інвестора/міста**

- ~1 500 грн витрат на одного гостя
- Масовий соціальний ефект
- Високий медійний потенціал
- Можливість залучення грантів і спонсорів